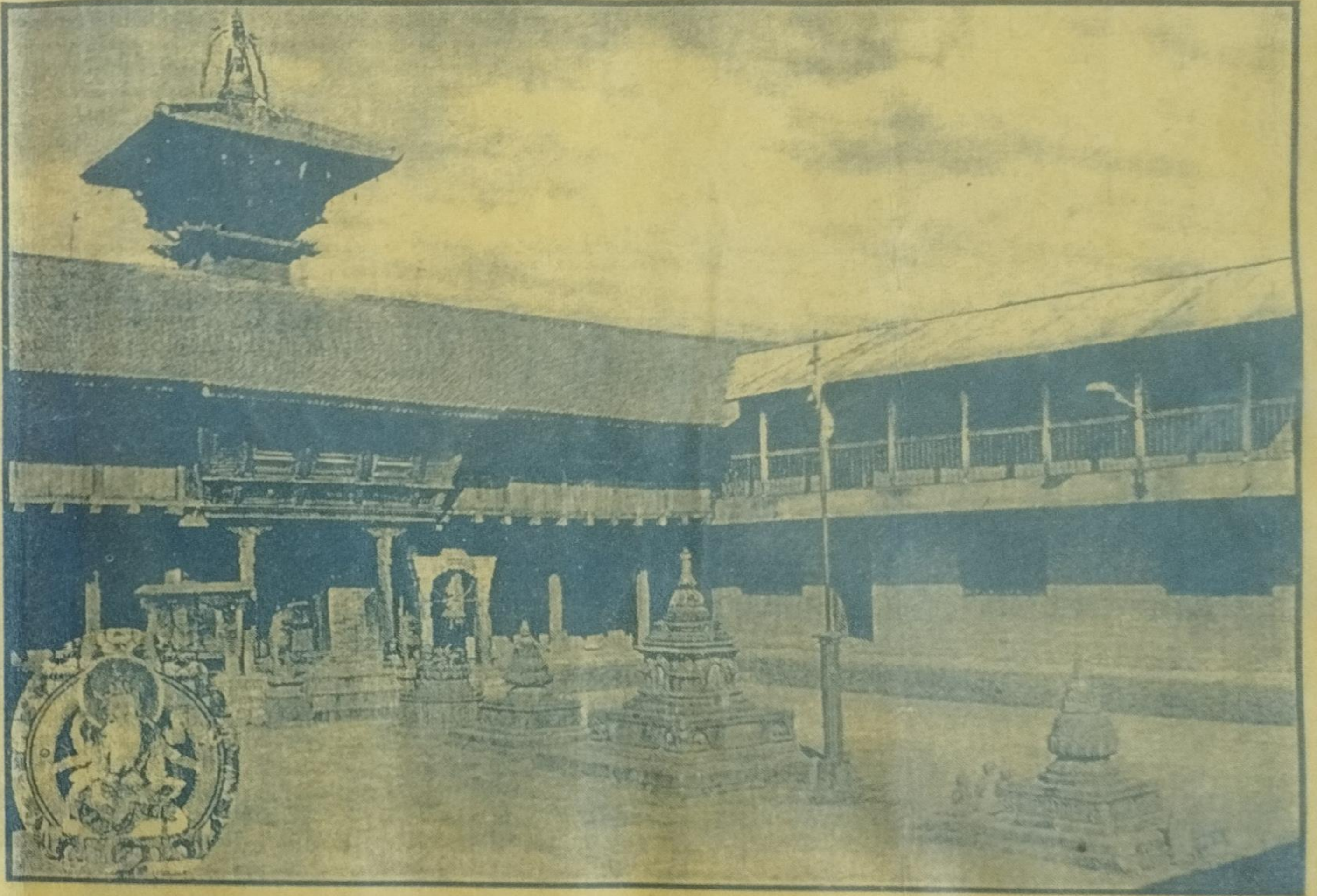
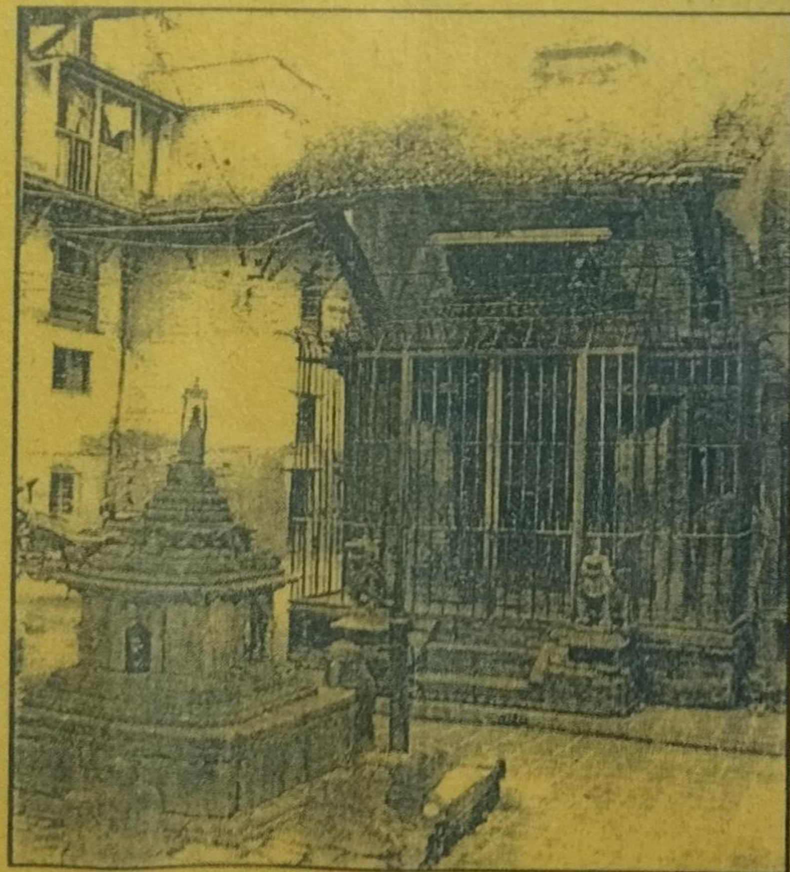
सप्तपुर महाविहार
व
आर्यश्रीवसुन्धरादेवीया परिचय

अन्वेषक
हेराकाजी वज्राचार्य

मणिकुल विहार

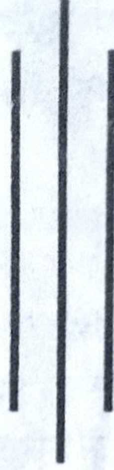
त्रिरत्न विहार

वसुन्धरा व्रत-पूजाया लसताय् पिथना

सप्तपुर महाविहार

व

आर्यश्रीवसुन्धरादेवीया परिचय

अन्वेषक :

हेराकाजी वज्राचार्य

प्रकाशक :

वसुन्धरा पूजा मूल समिति

सप्तपुर महाविहार

चिकंबही, च्यासःत्वाः, यल ।

प्रकाशक :
वसुन्धरा पूजा मूल समिति
सप्तपुर महाविहार
चिकंबही, च्यासःत्वाः, यल ।

ल्हापां खुसि :
५०० गू

पिथना दँ :
बुद्ध सम्वत् २५४६
नेपाल सम्वत् ११२२ अँलागा तृतीया, गातिला
(२०५९ आश्विन ८ गते मंगलवार)

ध्वः किपा :
आर्यश्रीवसुन्धरादेवी सहित सप्तपुर महाविहारया मू देगः

थाकू :
बागमति छापाखाना, गाःबाहाः, वनबाहाः, फोन ल्याः ५३३८४७

धलः पौ

सप्तपुर महाविहार सुधार समिति

चिकंबही, च्यासःत्वाः, यल

शुभ-कामना

सप्तपुर महाविहार, चिकंबही पाखें इलय् ब्यलय् थी थी ज्याभ्वःत यानावयाच्वंगु सकसिनं स्यूगु हे खँ खः ।

थ्व हे सिलसिलाय् यलय् दँयदसं न्याय्का वयाच्वंगु, अन्न, रत्न व धन परिपूर्ण याना बिज्याईम्ह श्री वसुन्धरादेवीया व्रत व नगर परिक्रमा थुगु दँय् सप्तपुर महाविहार चिकंबहीया ग्वसालय् न्याय्के दुगु तसकं हे लय्ताया खँ खः । थुगु व्रत व नगर परिक्रमाय् सकल त्वाःया दाजु, किजा, तता, केहेँपिसं ग्वहालि याना ज्याभ्वः भः भः धाय्का बिज्याई/दिई धैगु भलसा कया ।

नापं थुगु हे उपलक्षय् थुगु बहीया परिचय सहित वसुन्धरादेवीया महिमायात कया "सप्तपुर महाविहार व आर्यश्रीवसुन्धरादेवीया परिचय" नामक सफू छगू प्रकाशित जुइगुलिं भन ज्याभ्वः भः भः धाइगु भलसा कया । थुगु सफू प्रकाशन सुथां लाक्क पिब्वय् फय्माः नापं वसुन्धरादेवीं सकल प्राणीपिंत उदार याय्माः धका कामना याना । सुभाय् ।

लेखराज वैद्य

थपाः आजु लेखराज वैद्य
सप्तपुर महाविहार

ललितराज वैद्य

आजु ललितराज वैद्य
नायो
सप्तपुर महाविहार सुधार समिति

तिथि : ने. सं. ११२२ जँलाथ्व एकादशी मंगलवाः ।

बुद्ध वन्दना

सर्वबुद्धं नमस्यामि धर्मं च जिनभाषितं ।
संघं च शील सम्पन्नं रत्नत्रयं नमाम्यहं ।।

रत्नत्रयं मे शरणं सर्वप्रतिदिशाम्यघं ।
अनुमोदे जगत्पुण्यं बुद्धबोधौ दधे मनः ।।

आबोधौ शरणंयामि बुद्धधर्म गणोत्तमं ।
बोधौचित्त करोम्येषं स्वपरार्थ प्रसिद्धये ।।

पिका:पाखें

ऐतिहासिक कालंनिसें लोकप्रिय जुइक विभिन्न बौद्ध संस्कृतिं जायाच्वंगु, यलया च्यास:त्वा:लय् ला:गु सप्तपुर महाविहारया थ:गु हे इतिहास दु । यलया नीप्यंगू बही मध्ये दक्कसिबे त:धंगु थ्व बही ख: । थाय् तक्कूगु जक मखयानं थ्व बहीयात न्ह्याबलें थ्वया प्यखेंरं चाहिकात:गु त्वा: त्वालं ग्वहालि बिया ज्याभ्व: न्हाकावयाच्वंगु खँ वि. सं. २०२६ सालं बु. सं. २५१३ या लसताय् यलया सम्यक्‌द्य: थ्यंक बिज्याका: बुद्धजयन्तीया पा: फया: हनागुलिं क्यनाच्वंगु दु ।

थौं वया अन्न, रत्न, धन आदि परिपूर्ण यानाबिज्याइम्ह श्रीवसुन्धरादेवीया व्रत व पूजा नं त:जिक न्यायकेत थ्व हे त्वा:या दाजु किजापिसं ग्वहालि यानाच्वना बिज्या:गु/दीगु दु । नापं वसुन्धरा पूजाया लसताय् सकलसिगु ग्वहालिं हे थ्व "सप्तपुर महाविहार व आर्यश्रीवसुन्धरादेवीया परिचय" नामक सफू पिकाये फत । गुकीया श्रेय ला थ्व सप्तपुर महाविहार वसुन्धरा पूजा मूल समितियात ला:वनी ।

बुद्धधर्मया क्षेत्रय् विशिष्ट योगदान यानाच्वनाबिज्या:म्ह श्रीहेराकाजी वज्राचार्यजुया च्वसां पिज्व:गु सप्तपुर महाविहार व आर्यश्रीवसुन्धरादेवीया परिचय विषयय् दुग्यंगु अनुसन्धानात्मक च्वसूया स्तर गुलिग्यं धैगु खँ वसपोलया न्हापा न्हापा पिदने धुंकूगु सफू, च्वसु स्वयबले नं बांलाक सी दु ।

थज्या:गु ग्यसु ग्यंगु सफू पिकाय् दया: जिपिं सप्तपुर महाविहार वसुन्धरा पूजा मूल समिति व सप्तपुर महाविहारया सकल परिवार तसकं लय्ता:गु दु । थुकीया लागी वसपोलप्रति आभार व्यक्त यानागु जुल । थज्या:गु च्वसु वसपोलपाखें लिपा लिपा नं पिदना च्वनेमा धैगु मनंतुसे थ्व प्राज्ञिक कृति जिमित पिथनेगु ह्व:ता: चूलाकाब्यूगुलिं वसपोलयात सुभाय् देछाया च्वना ।

अन्तय् थःगु व्यस्त ईयात नं वास्ता मयाःसे, छ्फुति हे अल्छी मचाःसे चां न्हिं यानाः थ्व सफू पिकाय्गु ग्वहालि याना बिज्याःम्ह श्रीहेराकाजी वज्राचार्यजुयात दुनुगलंनिसें हानं छकः सुभाय् बियाच्वना । थ्व विहारया विषययात कयाः विभिन्न खँ कनाबिज्याःपिं श्रद्धेय आजुपिं प्रति कृतज्ञता ज्ञापन यानाच्वना । अथे हे माःगु ग्वहालि यानाबिज्याःपिं/दीपिं सकल दाजु किजापिन्त नं दुनुगलंनिसें सुभाय् देछानाच्वना ।

ने. सं. ११२२ जंलाथ्व ११, सोमवार
वि. सं. २०५९ भाद्र ३१
ई. सं. २००२ सेप्टेम्बर १६

सिद्धिबहादुर शाक्य
अध्यक्ष
वसुन्धरा पूजा मूल समिति
सप्तपुर महाविहार
चिकंबही, च्यासःत्वाः, यल ।

भूमिका

बुद्धधर्मया महान् प्रचारक एवं संरक्षक तथा बुद्ध शासनय् दकले आपाः विहार निर्माताया श्रेय दुम्ह भारतवर्षया सम्राट अशोकया राज्यकालय् यल नगरय् प्यंगू दिशाय् प्यंगः स्तूपया निर्माण जूवंगु खः । थनया थ्वहे प्यंगः अशोकस्तूपयात आपाः महत्त्व बियाः, थुकीयात हे मूल केन्द्र नालाः, थ्वया दुने जक आपाः ल्याखय् महाविहार (बाहाः), मध्यमक विहार (बही), सामान्य विहारादि स्थापना जूवंगु जुल ।

धार्मिक व सांस्कृतिक दृष्टिकोणं नं महत्त्वपूर्णगु ऐतिहासिक यल नगर, नेपालमण्डलया स्वंगू प्रमुख नगर मध्यय् आपाः ल्याखय् बौद्ध विहार निर्माण जुयाच्वंगु नगरया रूपय् नं प्रसिद्ध जुयाच्वंगु दु ।

थन नीस्वनातःगु आपालं विहारतेँ मध्यय् नं मूल बौद्ध विहारया ल्याखय् भिन्याबाहाः व भिंखुबहीयात नालावयाच्वंगु दु । लिपा थनया भिन्याबाहाःया दुने चोबाहाः, कीपूबाहाः व सिबाहाः स्वंगू मू बाहाःया रूपय् दुथ्यावनाः मू बाहाःया ल्याः भिंच्याबाहाः जूवंगु जुल । अथे हे थनया भिंखुबहीया दुने नं लिपा कीपूबही, बुंगबही व वाबही यानाः स्वबही मू बहीया ल्याखय् दुथ्यावनाः मू बहीया ल्याः भिंगुबही जूवंगु जुल । हानं, थ्वहे भिंगुबहीया दुने नं छगूया निगू-स्वंगू बहीया रूप काःवंगु जुयाः थुकीया ल्याः नीप्यबही जूवंगु जुल । थनया थ्वहे नीप्यबही दुने नं लिपा पूच्व थथूबही, किनुबही, तःधंगु ख्वाय्‌बही, चीधंगु ख्वाय्‌बही, इलाय्‌बही, थपाबही यानाः मुक्क खुबहीया बहीसंघ न्हनावंगु जुल । थथे संघ न्हनावंगु बही विहारय् थौकन्हय् उगु बही विहार नाप सम्बन्ध दूगु बाहाः बहीया संघपिसं संरक्षण यायेगु ज्या जुयाच्वंगु जुल ।

महाविहार (बाहाः) व मध्यमक विहार (बही) याना निथी कथं नालावयाच्वंगु थनया प्रत्येक बौद्ध विहारयात संस्कृत व स्थानीय यानाः निगू नाम न्हसिकावयाच्वंगु दु ।

यलया भिंच्यागू महाविहार-बाहा:या क्रमानुसारया नां :-

१) जेष्ठवर्ण महाविहार - तग:बाहा: ।
२) धर्मकीर्ति महाविहार - त:बाहा: ।
३) हिरण्यवर्ण महाविहार - क्वा:बाहा: ।
४) रत्नाकर महाविहार - ह:खबाहा: ।
५) यशोधर महाविहार - बूबाहा: ।
६) दत्तनाम महाविहार - दौबाहा: ।
७) गुणलक्ष्मी महाविहार - धुम्बाहा: ।
८) चक्रवर्ण महाविहार - चुकबाहा: ।
९) वज्रकीर्ति महाविहार - वंबाहा: ।
१०) ज्योतिवर्ण महाविहार - ज्योबाहा: ।
११) वैशवर्ण महाविहार - गुजिबाहा: ।
१२) मयूरवर्ण महाविहार - भिन्छेबाहा: ।
१३) रूद्रवर्ण महाविहार - ओकुबाहा: ।
१४) जयमनोहर महाविहार - सौबाहा: ।
१५) बलाधरगुप्त महाविहार - यछुबाहा: ।
१६) कच्छपालगिरी महाविहार - चोबाहा: ।
१७) जगतपाल महाविहार - क्यपुबाहा: ।
१८) श्रीवच्छ महाविहार - सिबाहा: ।

यलया नीप्यंगू मध्यमक विहार-बहीया नां :-

१) यम्पि महाविहार - ईबही ।
२) ललितवर्ण महाविहार - कोन्तीबही ।
३) इखाछेँ बही :
   क) नापिचन्द्र महाविहार - दुन्तुबही ।
   ख) गोपिचन्द्र महाविहार - पिन्तुबही ।
४) पूच्वबही :
   क) अक्षयेश्वर महाविहार - पूच्व थथूबही ।
   ख) रक्षयेश्वर महाविहार - पूच्व क्वथूबही ।

५) लोकाकीर्ति महाविहार - नःबही ।
६) मणिमण्डप महाविहार - धवगाबही ।
७) सप्तपुर महाविहार - चिकंबही ।
८) जेष्ठवर्ण महाविहार - ज्याबाहाःबही ।
९) राजश्री महाविहार - ईबाहाःबही ।
१०) चन्द्रसूर्य महाविहार - न्हायकबही ।
११) गुइतःबही :
क) गुस्तल महाविहार - मू गुइतःबही ।
ख) प्रथमश्री महाविहार - तःधंगु गुइतःबही ।
ग) वसुच्चशील महाविहार - चीधंगु गुइतःबही ।
१२) जयश्री महाविहार - उबाहाःबही ।
१३) लोककीर्ति महाविहार - किनुबही ।
१४) ख्वाय्बही :
क) कामुकनाम महाविहार - तःधंगु ख्वाय्बही ।
ख) कामुकनाम महाविहार - चीधंगु ख्वाय्बही ।
१५) इतिराज महाविहार - इलाय्बही ।
१६) स्थविरपात्र महाविहार - थपाःबही ।
१७) पद्मकीर्तिगिरी महाविहार - क्यपूबही ।
१८) अमरावतिपुर महाविहार - बुंगबही ।
१९) जनकल्याण महाविहार - वाबही ।

च्वय् न्ह्यथनागु बौद्धविहार मध्यय् सप्तपुर महाविहार-चिकंबही छगू नं मू बहीया ल्याखय् दुथ्यानाच्वंगु जुल । बही विहारया मौलिक परम्परा व वास्तुकला दुथ्यानाच्वंगु थुगु बहीपाखें यलय् दंय्दसं न्ह्यानावयाच्वंगु वसुन्धरा पूजायागु थुगुसीया पाः फयाः वसुन्धराव्रत व पूजाया ज्या न्ह्यायेत्यंगु दु । थुगु ज्या न्ह्याकावनेत वसुन्धरा पूजा मूल समिति, सप्तपुर महाविहार-चिकंबही, च्यासःत्वाः, यल छगू नीस्वंगु जुल । थ्वहे समितिपाखें वसुन्धरा पूजाया लसताय् सप्तपुर महाविहार व वसुन्धरादेवीया विषययात कयाः सफू छगू नं पिथनेगु मनंतुगु जुल । थुगु ज्याया लागी मूल समारोह समितिया नायः भाजु सिद्धिबहादुर शाक्यजु थःतः भाला बियाबिज्याःगु जुल । थःम्हं नं थुगु कार्ययात धर्मकार्य भाःपियाः थुगु सफू तयार यानागु जुल ।

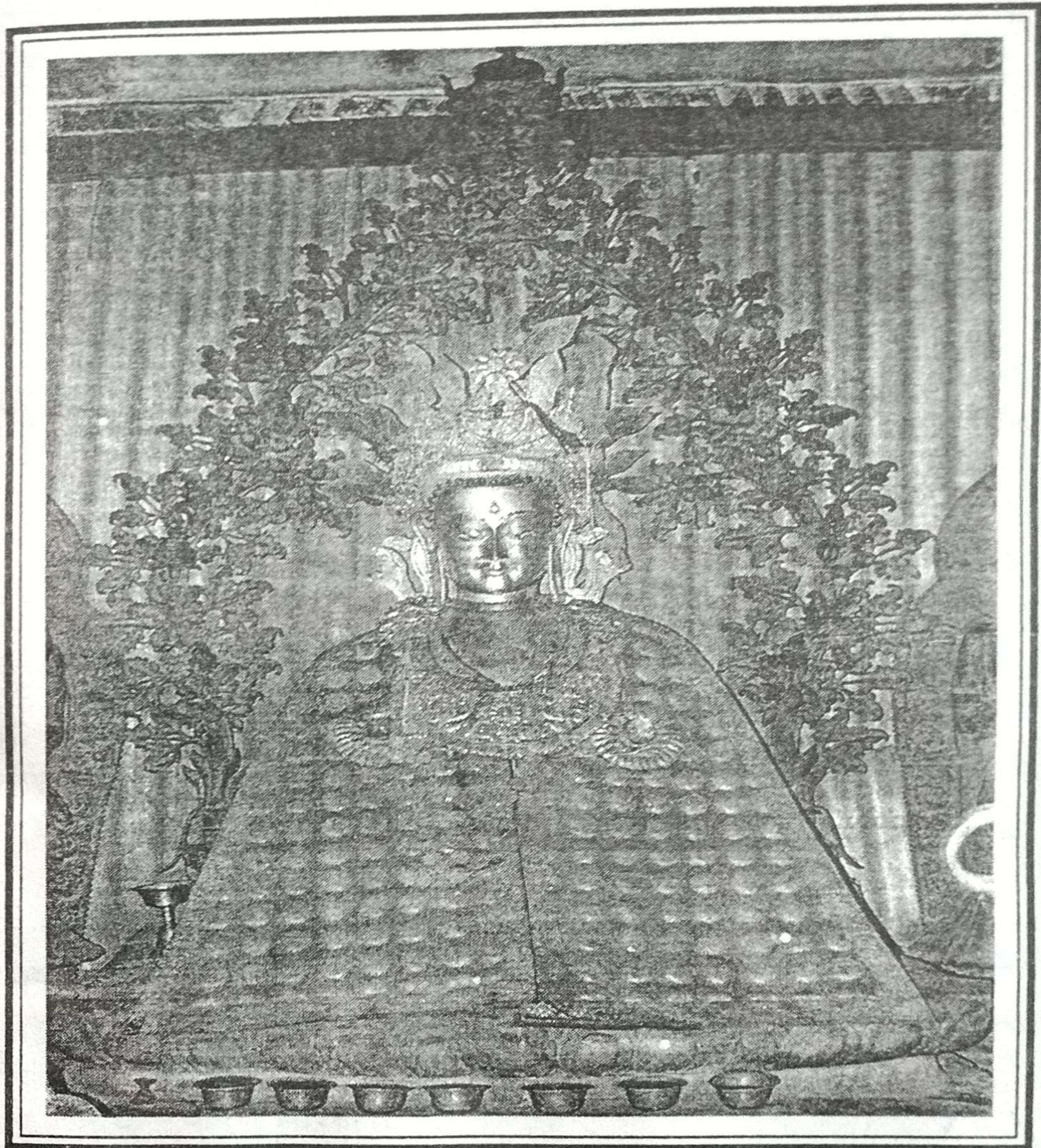
'सप्तपुर महाविहार व आर्यश्रीवसुन्धरादेवीया परिचय' नांगु थुगु सफू पिथनेगु ज्याय् चिकंबहीया श्रद्धेय आजुपिं, विशेषयाना आजु लक्ष्मीबहादुर शाक्य व संघया दुजः सिद्धिबहादुर शाक्य, सुरेन्द्र शाक्य, देवबहादुर शाक्य, नविन शाक्य, बाबुराम शाक्य, सुरेश शाक्य, निकेश शाक्य सहित मेमेपिं संघया दुजःपिनिगु पाखें नं ग्वहालि जूवंगु दु । अथे हे, थुगु कार्यय् लोटस रिसर्च सेन्टर, यल व उगु सेन्टरया अध्यक्ष प्रा. डा. वज्रराज शाक्य नापं चूर्णबहादुर वज्राचार्य, माणिक वज्राचार्य, मणिश शाक्यपिनिगु पाखें नं ग्वहालि जूवंगु दु । थुकीया लागी वसपोलपिं सकसितं हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन व सुभाय् देछायाच्वना । नापं वसुन्धरा पूजा मूल समारोह समिति पाखें सफू प्रकाशन यानाब्यूगुलिं समारोह समितिया नायः सहित सम्पूर्ण जःदुजःपिन्त नं हार्दिक सुभाय् देछानागु जुल ।

इलय् हे सफूयात मूर्तरूप बियाः सिधयेकाब्यूगुलिं बागमती छापाखाना परिवारयात नं सुभाय् बियाच्वना ।

अन्तय्, सकलसिया धर्मचित्त उत्पन्न जुयाः सदां भिं जुइमाः धकाः मंगलमय कामना यानागु जुल । अस्तु ।

ने. सं. ११२२ ञंलाथ्व अष्टमी
(२०५९ भाद्र २९ गते शनिवार)

हेराकाजी वज्राचार्य
यशोधर महाविहार
तःजः, धवलगाः, यल ।

सप्तपुर महाविहारया गन्धुरी देवता

सप्तपुर महाविहारया परिचय

सप्तपुर महाविहार-चिकंबहीया वर्तमान स्वरूप :

नेपालमण्डल-नेपाःगाः धार्मिक, सांस्कृतिक व ऐतिहासिक दृष्टिकोणं तस्सकं महत्वपूर्णगु थाय् खः । थन प्राचीनकालंनिसें बुद्धधर्म प्रचार जुयाः थासंथाय् आपालं बौद्धविहार नीस्वनेगु ज्या जूवंगु जुल । बौद्धसमाजयात शिक्षित यानाः धर्मानुकूल जीवन हनावनेतमाःगु बुद्धधर्म व थुगु हे धर्मकथंया शिक्षा-दीक्षा बिइगु धार्मिक व सांस्कृतिक ज्याभ्वःत न्ह्याकेगु प्रमुख स्थलया रूपय् बौद्धविहारयात कयातःगु दु ।

मूलरूपं, बुद्धधर्मय् दीक्षित जुयाः बौद्ध संघय् प्रवेश जुइगु पवित्र स्थलया रूपय् कयातःगु थुजोगु बौद्धविहारयात बौद्धसमाजं बाहाः व बही यानाः निथीकथं नालावयाच्वंगु दु ।

थ्वहे निथीकथंया विहार यल देशय् नं थासंथाय् आपालं हे नीस्वनातःगु दु । थन नीस्वनातःगु विहारत मध्यय् नं मूबाहाःया ल्याखं झिंच्याबाहाः व मूबहीया ल्याखं नीप्यबही नालावयाच्वंगु दु । थ्वहे मूबाहाः बही थनयापिनि संघय् प्रवेश जुइगु पवित्र स्थल खः ।

यलया नीप्यबहीया ल्याखय् लानाच्वंगु बही मध्यय् चिकंबही छगू नं खः । थुगु बहीयात संस्कृत नाम 'सप्तपुर महाविहार' धका नामाकरण यानातःगु दु । थुगु बहीयात थनयाम्ह हे शाक्य भिक्षु गौतमश्रीजुं निर्माण यानाथकूगु जुयाः थुगु बहीयात 'गौतमश्री संस्कारित-सप्तपुर महाविहार' धका प्रख्यात जुयाच्वंगु दु । नेपाःया थःगु हे मौलिक परम्परा दुगु व बहीविहारया वास्तुकला दुथ्याकाः यलया संरक्षित यानातःगु बही मध्यय् सप्तपुर महाविहार-चिकंबही छगू नं खः । थुगु बहीया स्वरूपय् नं बहीलिइ दयेमाःगु लक्षण प्रमाण ल्यनाच्वंगु दनी । यल नगरया सिथय् पूर्व-उत्तर ईशान कुनय्, यलया हे पुलांगु बस्ति मध्यय् छगू बस्ति च्यासः त्वालय् चिकंबही स्थापना यानातःगु खः ।

लिच्छवीकालय् च्यागू ल्याखय् लाःगु प्रदेशया रूपय् च्यासःयात दुथ्याकातःगु जुल । थुगु थाय्‌यात उबलय् अठसिङ्गो प्रदेश धका नामाकरण जूवंगु खः । थ्वहे

अठसिइंयात जनभाषा च्यास-ल्या धायेगुया लिपा च्यास्ल-च्यासः जूवगु जुल । मुक्क नेबाःतयगु बस्ती जुयाच्वंगु थुगु च्यासः त्वालय् यलया प्रसिद्धपिं प्यम्ह भिन्द्यो मध्यय् छम्ह भिन्द्यो-च्यासःभिन्द्यो छम्ह न स्थापना यानातःगु दु । अथे हे थन थाय्थासय् चिबाहाः, धर्मधातुमण्डल, गणेश, अनेक देवीदेवतापिनिगु मूर्ति, सतः, फलेचा, देगः आदि थी थी धार्मिक व सांस्कृतिक सम्पदा जायाच्वंगु दु । थ्व हे त्वालय् हान, गाःहिति न दुथ्यानाच्वंगु दु । गुकीयात च्यासःहिति धाइगु खः । थ्व हे च्यासःहितिया च्वस चिकंबही नीस्वनातःगु खः ।

चिकंबही थ्यंकवनेगु तःपुमछि लँपु दु । थुकी मध्यय् यल मंगलबजार लायकूया जःरिखे, मंगः भिन्द्योया न्ह्यःनेच्वंगु तुइलाक्व लँपु जुनाः थ्यनीगु वल्खु, भिन्द्योलाछि, क्वयलाछि जुनाः च्यासः ध्वदुइकाः वनेगु छपु लँ खःसा मंगलबजारया लायकूया खःरिखे पूर्व स्वया वनेव हःखा, सौगः, कुटिसौगः, न्यौट, खपिंछे जुनाः च्यासः ध्वदुइकाः वनेगु मेगु छपु लँ । अथे हे मंगःभिन्द्योया खःरिखे उत्तर स्वयाः वनेव थ्यनीगु स्वथत्वाःया जःरिखेच्वंगु गःलिं दुहाँवनाः कुलिम, भेलाछेँ, चोछेँ जुनाः च्यासः ध्वदुइकाः वनेगु लँपु । वथें तुं ईबही स्तूपया न्ह्यःनेच्वंगु गःलिं गःछेँ जुनाः च्यासः ध्वदुइगु लँपु व बालकुमारी वनेगु लँपु जुनाः च्यासः ध्वदुइकाः वनेगु लँपु यानाः मुक्क न्यापु लँपु दूगु जुल ।

सप्तपुर महाविहार-चिकंबही दुहाँवनेत बहीलुखाया पिनेरिखे ल्वहँया भिंछत्वाथः दयेकातःगु दु । थुगु त्वाथः गयाः थहाँवनेव बहीलुखा दुने महांकाः छेलिइ फल्चा दयेकातःगु दु । थुगु हे थासय् जःरिखे च्वंगु अंगलय् लिधंकाः महांकाःद्यः छम्ह न स्वनातःगु दु । थुम्ह महांकाःद्यः वि. सं. २०२५ साल न्हुगुम्ह दयेकाः स्वनातःगु खः । थनया न्हापायाम्ह महांकाःद्यः जीर्ण जुयावंगु जुयाः उगु हे थासय् न्हुम्ह तःगु जुल ।

चिकंबहीलिइ छचाल फः थकयातःगु प्यकुलाःगु चक्कंगु लायब्व दु । लायब्व छफातिं चिकंअप्पा सियातःगु दु । थ्व हे थासय्, बहीलुखाया चुलंचू पूर्वाभिमुख यानाः बहीदेगः छगः नीस्वनातःगु दु । थुगु बहीदेगःया जःखः नितंजाः याना बहीछेँ दयेकातःगु दु । देगःया न्ह्यःने न बहीछेँ दयेकाः क्वातुकातःगु दु । बहीविहारय् दयेमाःगु लक्षण प्रमाण स्वरूप थन न बहीद्यःया पलि नापं जःखःया बहीछेँ च्वंगु पलि सरह याना स्वाकातःगु दु । बहीदेगःया जःरिखे, दक्षिण दिशाय् च्वंगु बहीछेँ थनिं १८ दँति न्ह्यः पुनःनिर्माण जूवगु खःसा खःरिखे, उत्तर दिशाय् च्वंगु मेगु बहीछेँ न पुनःनिर्माण यायेगु ज्या क्वचाये धुंकूगु दु । चिकंबहीया देगःछेँ न जीर्ण जुयावनाः थनिं निदं न्ह्यः जीर्णोद्धार यायेगु ज्या न क्वचायेकूगु जुल ।

सप्तपुर महाविहार-चिकबहीया द्यःगलय्-मूलगन्धकूटीइ भूस्पर्श मुद्रा ज्यानाः वज्रपर्यङ्क मुद्राय्, पूर्वाभिमुख यानाबिज्यानाच्वम्ह अक्षोभ्य तथागत छम्ह स्थापना यानातःगु दु। थुम्ह तथागत हे थुगु संघया मूद्यः-गन्धुरीदेवता खः।

बहीविहारया मूलगन्धकूटी-द्यःकोंथाय् बिज्याकातइपि बहीद्यःयात गन्धुरीदेवता धायेगु चलन दु। बहीसंघयापिं ग्रन्थधूरया लागी अभ्यास याइपिं जूगुलिं ग्रन्थधूरपिनि देवताया अर्थय् ग्रन्थधुरी देवता गन्धुरीदेवता जूवंगु जुल।

थनया गन्धुरीदेवताया जवखव च्वाम्वः व पिण्डपात्र धारण यानाच्वंपिं शारीपुत्र व मौद्गल्यायणया प्रतीक स्वरूप निम्ह भिक्षुपिनिगु मूर्ति न तयातःगु दु। अथे हे थुगु द्यःगलय् मेमेपिं देवतापिं नं स्वनातःगु दु। थुगु बहीद्यःकोंथाया मूलुखा सियागु दयेकातःगुयात ने. सं. ९८७ श्रावण शुक्ल सप्तमी कुन्हु कलात्मक बुट्टा कियाः लिलया पाता भुनाब्यूगु जुल। थनया मूलुखा फुसय् धातुया पञ्चबुद्धया मूर्ति तयातःगु दु। थ्वया क्वसं ज्वायुगं नं खायातःगु दु। थ्व हे मूलुखाया च्वसं त्रिरत्न-बुद्ध, धर्म, संघ स्वरूप अक्षोभ्य मूल यानाः जवय् प्रज्ञापारमितादेवी व खवय् षड्क्षेरी लोकेश्वरया मूर्ति दुथ्याकाः थ्वया च्वय् पञ्चबुद्धपिं न्याम्हसिगु नं मूर्ति अंकितगु कलात्मक त्वःलं छपाः नं तयातःगु दु। थुगु त्वःलं ने. सं. ९९१ श्रावण शुक्ल १५ या दिनस दुन्ता याःगु खः। त्वःलया ल्यूने पञ्चबुद्धया चाचिं च्वयातःगु दु। अथे हे मूलुखा जःखः च्वाम्वः व पिण्डपात्र ज्वनाच्वंपिं शारीपुत्र व मौद्गल्यायण निम्ह भिक्षुपिनिगु चाचिं नं च्वयातःगु दु। हानं, थ्वया हे नाप जःखः अगलय् ने. सं. १०२८ स दुन्ता यानातःगु स्वंगः स्वंगः लिलया माणे (मणिचक्र) नं स्वनातःगु दु। थुकिया नापं थ्व थासय् थुगु बहीलिसें सम्बन्धितगु ल्वहपौ प्यपाः प्यपाः नं तयातःगु दु। थुगु हे थासय् बहीद्यः चाःहुलेगु प्रदक्षिणा मार्गया रूपय् गःलि लंपु तयाः थ्वया छ्वालं दंहलूपाः तयातःगु दु।

चिकंबहीया द्यःलुखाया न्ह्यःनेच्वंगु त्वाथःया जवखवं ने. सं. ९९६ श्रावण शुक्ल सप्तमी व ने. सं. १०६३ मार्ग शुक्ल पुन्ही कुन्हु दुन्ता यानातःपिं ल्वहंया निम्ह सिंह द्वारपालया रूपय् स्वनातःगु दु। थ्वया नाप नाप जवखवं ने. सं. ९९७ श्रावण शुक्ल अष्टमी कुन्हु दुन्ता जूगु लिलया ध्वांय् निपु नं स्वानातःगु दु। थ्व हे द्यःफलय् जःरिखें ने. सं. ९८६ मार्गशिर १ स दुन्ता जूगु द्यःगं छ्गः व खःरिखें ने. सं. १०१५ आषाढ बदि ११ स दुन्ता जूगु मेगु छ्गः द्यःगं यानाः निगः द्यःगं स्थापना यानातःगु दु। थन हे लिक्क देगःया खःरिखें थुगु बही विहारय् दुहां पिहां वनेत सहायक मार्गया रूपय् लुखा छ्दुवा नं चायेकातःगु दु।

बहीदग:या च्च:कोथा-गन्धकूटी त्व:ता: थ्वयां ज:ख:या भूमितल्लाया न्ह्य:नेरिखे खुल्ला रूपं त्वतात:गु दु। थुगु भूमितल्लां च्वय्, न्हापांगु तल्लाय्, मूलुखा फुसय् स्वपा: प्ययप्‌पुगु कलात्मक सभ्या: छुनात:गु दु। थ्वया ल्युने उग्रतारादेवी (वज्रवाराही) छम्ह नीस्वना: आगंकोथा दयेकात:गु दु। थुगु हे थासय् थनया वसुन्धरादेवी छम्ह नं स्वनात:गु दु। थनया आगंकोथा त्व:ता: थुगु थाय् बार्दली पिकया: खुल्ला यानात:गु दु। थुगु तल्लायां च्वय् आय्पा पलिं चिना: थ्वयां नं च्वय् बही विहारया परम्परा कथंया देग:चा छगः दयेका: पुल थकयात:गु दु। आय्पा पलिं चिनात:गु थुगु देग:चिया म्हुर:पौ छचालिं फय्‌गं घानात:गु दु। थुगु देग:चाय् गजूया रूपय् सिज:या लुँसिया चैत्य छगः तया: उकी स्वम्ह नाग सहितगु लुँसिया नागछत्र कुइकात:गु दु।

सप्तपुर महाविहारया देग:या जवंखवं च्वंगु नितँजा:गु बहीछेँया भूमितल्लाय् न्हापा बहिद्य: ब्वयेगु आदि यानावयाच्वंगु ख:सां लिपा थुगु बही मिं नया: थनया आपा: धयाथें धर्मकीर्तित नष्ट जुयावनसा गुलिं हरण जुयावंगुलिं थुगु ज्याभ्व: थन खनेमदये धुकल। थौं कन्हय् थुगु थासय् धार्मिक ज्याभ्व: न्ह्याकेगु, धर्मदेशना यायेगु, पठन-पाठन यायेगु आदिया लागी सलंशालाया रूपय् क्वातुकात:गु दु। भूमितल्लां च्वय् च्वंगु तल्लाय् बार्दली पिकया: थनया थाय्यात नं क्वातुका: थुगु बही संघयापिनि पर्व पर्वय् यायेमा:गु विविध ज्या न्ह्याकावनेत छ्यलावयाच्वंगु दु।

थुगु बहीया लाय्ब्वय्, बहीद्य:या च्च:फ: क्वसं यज्ञशाला तयात:गु दुसा थ्वया नापं भ्व:लाक श्री ५ सुरेन्द्र महाराजाया पर्याय् स्थापना जूगु खँ च्वयात:गु वज्र सहितगु ल्वहँया धर्मधातुमण्डल छगः, ने. सं. ९८३ श्रावण कृष्ण पञ्चमी कुन्हु नीस्वनात:गु पञ्चावलियुक्त चैत्य छगः, ने. सं. ७७७ कार्तिक कृष्ण षष्ठीपर सप्तमी कुन्हु नीस्वनात:गु शिखरकूट चैत्य छगः दु। थुगु हे चैत्यया पूर्वाभिमुखय् चैत्यया फ: नापं त्रिरत्नया प्रतीक-अक्षोभ्य, प्रज्ञापारमितादेवी व षड्क्षेरी लोकेश्वरया ल्वहँया मूर्ति स्वनात:गु दु। अथे हे थ्वया नापं ने. सं. ९१० श्रावण शुक्ल पञ्चमी कुन्हु नीस्वनात:गु पञ्चावलियुक्त चैत्य छगः नं दु। थुगु चैत्ययात ने. सं. ९८३ शुद्ध श्रावणशुक्ल पञ्चमी कुन्हु जीर्णोद्धार याना: नापं सुवर्ण चैत्य प्रतिविम्ब प्रतिष्ठा नं या:गु जुल। थुगु खँ थ्व हे चैत्यया नापं स्वनात:गु ससल्वहँतय् उल्लेख यानात:गु दु।

ऐतिहासिक पृष्ठभूमि :

चिकंबहीयात सप्तपुर महाविहारया नाप नापं चुपिंखा विहार, चिलं विहार नं धायेगु याः । थन नीस्वनातःगु ने. सं. ७७७ या चैत्याभिलेखय् थुगु विहारयात 'श्रीचुपिरि विहार' धकाः उल्लेख जुयाच्वंगु दु । अथे हे थनया ने. सं. ७८४ या छगू अभिलेखय् 'श्रीचुपिनि विहार' धकाः नं छ्र्यलातःगु दु । थ्व नां चुपिंखा विहारयात हे कयाः धयातःगु स्पष्ट जू वः । थनयापिसं थुगु विहारयात चुपिंखा विहार धका म्हसिइकावयाच्वंगुयात न्हापा 'चुपिरि विहार' वा 'चुपिनि विहार' या रूपय् नालावयाच्वंगु जुल । थनया ल्वहंपतिइ थुगु विहारयात चुपिरि, चुपिनि विहार धकाः छ्र्यलातःगु दु थें, चिलं विहार धका च्वयातःगु धाःसा खनेमदु । न्यने दु कथं थुगु थाय् न्हापा चिकंसाःया रूपय् छ्र्यलातःगु खः । लिपा थ्वहे थासय् बहीविहार दयेकूगुलिं थुगु बहीया नां चिकंबही जूवंगु खः । अथे हे चिकंसाः दूगु थाय्या विहार-चिकंसाः विहार धायेगु यानावयाच्वंगुली लिपा भाय् ज्यलाः वनाः चुपिरि, चुपिनि धायेगु याया चुपिखा विहार जूवंगु जुल । थनयापिसं चिलंबही विहार कथं नं म्हसिइकावयाच्वंगु थुगु बहीयात लिपा चिलंबहीयां चिकंबही जूवंगु नं जुइमाः ।

अथे हे थनयापिनि धापु कथं न्हापा थुगु बही दयेकूबलय् बहीया देगः न्हय्तंजाः यानाः दयेकातःगु खः । लिपा थन हे नीस्वनातःगु छगः चैत्य मिं पिहांवयाः थुगु बही मिं नयाः पुनःनिर्माण जूवबलय् छतंजाः याना जक दयेकूगु जुल । न्हय्तंजाः याना बहीदेगः दयेकातःगु जुयाः चिकंबहीयात सप्तपुर महाविहार धाःवंगु खः । लुमंके बहःजू गुइतःया प्रथमश्री महाविहार-तःधंगु गुइतःबहीया देगः नं न्हापा गुतंजाः याना दयेकातःगु खः । थ्वहे कारणं थुगु बहीयात गुतंबहीया गुइतःबही जूवंगु धयावयाच्वंगु नं न्यने दु ।

चिकंबहीया उगु छगः चैत्य बरोबर मिं पिहांवइगु अले थ्वहे कारणं बही थ्यंकं मिं नःगु जुयाः लिपा उगु चैत्ययात च्यासः हितिइ यंकाः स्वनेयंकूगु जुल, गुगु चैत्य अद्यापि उगु थासय् दनी । थनयापिनि धापु कथं थुगु बही न्हय्क्वःतक मिं नये धुंकूगु खः । थुगु बहीलिइ च्वने मजीक मिं नःगुलिं थनयापिं थःपिनि क्वात्तुक सम्बन्ध दूगु गुइतःबहीया मूल गुस्तल विहारस च्वंवंगु जुल । चिकबहीसंघयापिं च्वनावंगु जुयाः गुइतःया उगु गुस्तल महाविहारयात चिकंबहीचा धायेगु नं चलन आःतक दनि ।

सप्तपुर महाविहार-चिकंबहीया स्थापनाकालयात प्रामाणिक रूप क्वःछिइत

क्वःजीक धायेफइगु कथंया छुं नं प्रमाण आः तक लुयावःगु मदुनि । थनया धर्मकीर्तित नं गुलिं मिं लानाः गुलिं हरण जुयावंगुया कारणं थन पुलांगु धर्मकीर्तिपाखें नं अध्ययन यायेगु सम्भव मदुगु जुल ।

अथे नं बहीया स्वरूप आदियात कयाः अध्ययन यानावनेबलय् थुगु बही यलया पुलांगु बहीया भ्वलय् लाःवनीगु खनेदःवः । आःतक्क लुयावःगु थनया प्रामाणिक अभिलेख मध्यय् दकले पुलांगु गुइतःया तःधंगु बही-प्रथमश्री महाविहारय् नीस्वनातःगु लिच्छवीकालिन चैत्यया क्वफलय् च्वंगु ने. सं. १४४ यागु अभिलेख खः । थुगु अभिलेखय् चिकंबहीया संस्कारित नां व संस्कृत नां समेतं दुथ्याकातःगु दु । प्राचीन नेपाललिपि छ्यलातःगु थुगु शिलाभिलेखय् ने. सं. वेदाब्धिचन्द्रे (=१४४) जेष्ठकृष्ण एकादशी तिथि शनिश्चरबार कुन्हु महापण्डित शाक्यभिक्षु श्रीगौतमश्री संस्कारित ललितपुरया सप्तपुरी महाविहारया चुकय् दानपति शाक्यभिक्षु श्रीशुभश्री नं धर्मचित्त उत्पत्ति यानाः चिकअप्पां सियाब्यूगु खँ उल्लेख जुयाच्वंगु दु । थुगु अभिलेख अनुसार महापण्डित शाक्यभिक्षु गौतमश्री नं चिकंबही स्वनेगु ज्या यानाः थुगु बहीयात सप्तपुर महाविहार नामाकरण जुयाच्वंगु खँ स्पष्ट रूपं च्वयातःगु दु । थुगु अभिलेखया आधारं नं चिकंबही थनिं द्वःछि दँ न्ह्यः हे निर्माण जुइधुंकूगु सिइदु ।

थुगु बहीविहारया मेगु प्रामाणिक अभिलेख धयागु श्रीगणेश देवता प्रतिस्थापना याःगुया खः । ने. सं. ५३५ अंकितगु थुगु अभिलेख थनया बहीद्यःया मूलुखां खःरिखे स्वनातःगु संसल्वहँयागु खः ।

सप्तपुर महाविहारया मेगु प्रामाणिक, थन हे बहीलिइ नीस्वनातःगु, अभिलेखत छ्सिकथं थथे दु :–

१. ने. सं. ७७७ कार्तिककृष्ण षष्ठीपर सप्तमी कुन्हु थनया शिखरकुट चैत्य प्रतिष्ठा याःगु अभिलेख । थनया शिखरकुट चैत्यया लिक्क स्वनातःगु ल्वहँपतिइ थुगु चैत्य स्थापना याःगुया नापं थनया श्री ३ वज्रवाराहीदेवी, श्री ३ गन्धुरीदेवता जीर्णोद्धार याःगु खँ नं उल्लेख यानातःगु दु । थुगु हे ल्वहँपतिइ सप्तपुर महाविहार-श्रीचुपिरि विहार धका नं उल्लेख जुयाच्वंगु दु ।

२. ने. सं. ७८४ आषाढ शुक्लपक्षया सप्तमीपर अष्टमी कुन्हु थन स्वर्णकोष तःगुया अभिलेख । थुगु अभिलेखय् सप्तपुर महाविहारयात 'श्री चुपिनि विहार' धका उल्लेख जुयाच्वंगु दु ।

३. ने. सं. ८२६ माघकृष्ण चतुर्थी कुन्हु श्रीसिकपुलि विहारय् श्री ३ शाक्यमुनि

भगवान् जीर्णोद्धार याःगु व वसपोलयात सिजलय् लुँसिया ल्होने ज्या याःगु खँ न दुथ्याकातःगु दु ।

४. ने सं ८८३ माघशुक्ल पञ्चमी कुन्हु वज्रवाराहीदेवीयात छुं याःगु (आखः अस्पष्ट) खँ च्वयातःगु दु ।

५. ने सं ९९८ माघ शुदि ६ कुन्हु देगःया पुरस सुवर्ण चुडामणि गजुरी छाःगुया अभिलेख ।

६. ने सं १०२० स गन्धुरीदेवतायात थःपिनि दिवंगत जुयावंपिनिगु नामं शंख, गं, खादलू, सुवर्ण लेपित तोरण सहित पुरसं छत्र सहित नागराजा स्वम्हतःगुया अभिलेख ।

७ ने सं १०९६ स गन्धुरीदेवताया श्रीमुखय् लुँ स्यूगु खँ व थुगु ज्याया दातापिनिगु नामावली समेत उल्लेख यानातःगु अभिलेख ।

च्वय् उल्लेखित अभिलेखया अतिरिक्त सप्तपुर महाविहार, चिकंबहीया मेगु अभिलेखत जोन के. लकया 'बुद्धिष्ट मोनाष्ट्रीज अफ नेपाल' सफुतिइ न दुथ्यानाच्वंगु दु, गुगु थथे खः –

१. ने सं ५५४ स सप्तपुर महाविहारया प्राङ्गणय् च्वंगु चैत्यय् अमिताभ मूर्ति प्रतिस्थापना याःगु ।

२. ने सं ५७७ कुन्हु रत्नसम्भवया मूर्ति तःगु ।

३. ने सं ७३६ कुन्हु गन्धुरीदेवतायात छुं दुन्ता याःगु ।

४. ने सं ७५८ कुन्हु सप्तपुर महाविहारया देगलय् लुँयां गजू छाःगु ।

५. ने स ८०८ कुन्हु थुगु विहारय् श्री मनुचन्द्रया शालिक स्वंगु ।

६. ने सं ८५४ कुन्हु शाक्यमुनि बुद्ध व वज्रवाराहीयात नित्यपूजा यायेत गुथि दुन्ता ।

७. ने सं ८५९, ८६० कुन्हु शाक्यमुनि व वज्रवाराहीयात वहःया तिसा दुन्ता याःगु ।

८. ने सं ९९८ कुन्हु संघपिसं म्हतिं न्यामोह दां ल्हानाः सप्तपुर महविहार जीर्णोद्धार याःगु खँ दुथ्याकातःगु ।

९. ने सं १००५ कुन्हु गुथि हनागुया ल्याःचाः यानातःगु खँ ।

१०. ने सं १०१६ कुन्हु गुथिया लागी आम्दानी जूगु आयस्ताया खँ ।

११. ने सं १०३५ कुन्हु धर्मादित्य धर्माचार्यजु पाखें बुद्धजयन्ती न्ह्याकेगु ज्या, चुडाकर्म समारोह व संघ भोजन याकूगु खँयात कयाः न्ह्यथनातःगु ।

सप्तपुर महाविहारसंघ व कर्तव्य :

सप्तपुर महाविहार-चिकबहीसंघया दुने बुद्धशासन रक्षार्थ भिंगु आचरण यानावनेगुलिइ समर्पित जुयाः थःपिनिगु बहीविहारय् विभिन्न धार्मिक ज्याः न्ह्याकावयाच्वंगु दु । बौद्धसंघय् दुहांवनेत दकले न्हापां प्रव्रज्या ग्रहण यानाः भिक्षु जीवन हनेमाःगु बौद्ध परम्पराकथं थुगु विहारय् नं थनया आजुपिसं संघया दुजःपिनि काय् मस्तयृत बन्दे लुनाः प्यन्हुतक भिक्षु जीवन हंकेबियाः संघय् प्रवेश यायेगु ज्या जुयाच्वंगु दु । थुगु ज्या यायेत थन न्याम्ह आजुया व्यवस्था जुयाच्वंगु दु । थपाःजु सहित थुपिं हे न्याम्ह आजुपिनिगु नायकत्वय् संघय् यायेमाःगु विभिन्न धार्मिक व सांस्कृतिक ज्या न्ह्याकावयाच्वंगु जुल । वसपोल आजुपिसं थुगु संघय् पर्व पर्वय् जुइगु पूजा, गुथिइ थकालि जुयाः पूजा यायेगु निसें कयाः थकालिं कथं आगमय् पाः कयाः न्हिकं यायेगु, आगंपूजा यायेगु ज्या नं न्ह्याकाच्वंगु जुल । अथे हे संघया दुजःपिं मध्यय् सु नं आजु तय् थ्यनकि नायः लुइगु, थपाः त्वयेगु ज्याय् नं आजुपिं सम्मिलित जुयाः माःगु धार्मिक ज्या पूवंकाच्वंगु जुल ।

सप्तपुर महाविहारसंघया दुजःपिनिगु कर्तव्य कथं थकालिं कथं थनया गन्धुरीदेवताया थाय् द्यःपाः फयेगु यानावयाच्वंगु दु । थन प्रत्येक आईतवार आईतवार छवाः तक्क द्यःपाः च्वनाः देवख्यः चायेकेगु, नित्यपूजा यायेगु, आरति पूजा यायेगु ज्या जुयाच्वंगु दु । अथे हे गुंला लच्छियंकं आर्यमञ्जुश्रीनामसंगीति गाथा ब्वनेगु, तुतः ब्वनेगु आदि नं जुयाच्वंगु दु ।

बहीसंघय् प्रवेश यायेगु भ्वलय् बहीसंघयापिनि काय् मस्तयृत बन्दे लुइगु, नायः लुइगु, थपाः त्वयेगु व अन्य विहारया विविध धार्मिक ज्या यानावनेत बहीसंघयापिं गुरुजुपिनिगु पाखें हे सम्पन्न यानावनेमाःगु परम्पराअनुसार थुगु चिकबहीसंघया थुजोगु पूजाया ज्या न्ह्याकावनेत यलया लोकाकीर्ति महाविहार, नःबहीया गुरुजुपिं बिज्याकेगु यानावयाच्वंगु दु । मेगु मचाजंकु, ज्याः जंकु, विवाह आदि सामाजिककथंया धार्मिक ज्याय् बाहाःयापिं गुरुजुपिं बिज्याकाः पूजा याकेगु ज्या न्ह्याकावयाच्वंगु जुल ।

सप्तपुर महाविहार-चिकबहीसंघया नायक जुयाबिज्यानाच्वंपिं पञ्चस्थविर आजुपिनिगु नां थुकथं खः –

१. थपाजु - लेखराज वैद्य
२. आजु - ललितराज वैद्य
३. आजु - लक्ष्मीबहादुर शाक्य
४. आजु - छविराज शाक्य
५. आजु - माहिला शाक्य

चिकबहीया सर्वसंघया नां धलखय् थौंकन्हय् १६० म्ह शाक्यपिनिगु श्रीनाम उल्लेख जुयाच्वंगु दु ।

रितिथिति गुथि :

सप्तपुर महाविहार संघय् न्हापा तःगुमछि रितिथिति गुथि हनावयाच्वंगु खःसां थौंकन्हे आयस्ता बःमलाःगु आदिया कारण अप्पो धयाथें न्हनावने धुंकल । थौंकन्हय् संघयापिनिगु पाखें ल्हापं व दानदत्त आदिं संघया ज्या न्ह्याकाच्वंगु जुल । थौंकन्हे संघया दुजःपिं सकलें मुनाः बही बुसाधं यायेगु, गुंला लच्छि लुँचिद्यः थायेगु, देगुद्यः पूजा, वसुन्धरा व्रत, संघ भोजन आदि ज्या न्ह्याकाच्वंगु दु । थन दयूदसं हनावयाच्वंगु गुथित थथे दु –

१) बहीद्यः बुसाधं - बैशाखशुक्ल अष्टमी ।
२) देगुद्यः पूजा - बैशाखकृष्ण दशमी (चाछ्वः दिशी) ।
३) लुँचिद्यः थायेगु - श्रावणशुक्ल प्रतिपदा निसें लच्छीयंकं ।
४) गुंलापारु - भाद्रशुक्ल प्रतिपदा ।
५) नामसंगीति गुथि - गुंला धुंकाः ।
६) वसुन्धराव्रत-पूजा - आश्विनकृष्ण तृतीया, चतुर्थी ।
७) दिशीपूजा - पौषकृष्ण दशमी ।
८) सर्वसंघ गुथि - माघ पुन्ही ।

विशेषता :

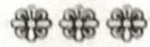
सप्तपुर महाविहार यलया बहीविहारत मध्यय् कचाबही अप्पो दूगु विहार खः । थुगु बहीविहारया प्यंगू कचाबहीया नापं मेगु छगू कचाबही येँया कोटेश्वरय् नं दूगु जुल । थुगु बहीयापिं न्हापांनिसें वैद्य ज्याय् निपुणपिं खः । थौं तक्कं थनयापिं आपाःसिनं वैद्य ज्या हे यानावयाच्वंगु दनि । अथें हे थनयापिं राजवैद्य कथं नं प्रसिद्ध जू ।

थनया मेगु विशेषता धयागु बौद्ध जगतय् लुमंकेबहःम्ह व्यक्ति श्रीधर्मादित्य धर्माचार्यजुया देन खः । नेपाःया स्थविरवाद बुद्धधर्म पुनरूत्थान यायेगुली अग्रजम्ह, प्रकाण्ड बौद्ध विद्वान्, वृषमान वैद्यया काय् जगतमान वैद्य-धर्मादित्य धर्माचार्यजु थ्व हे सप्तपुर महाविहारयाम्ह कुलपुत्र खः ।

थौं तक्कं थुगु बहीयात संरक्षण यायेगुली थनया संघपिनिगु कुतः व समर्पणयात नं बौद्ध विहारया ख्यलय् छगू विशेषता हे धायेमाः ।

कचाबही :

१। मणिकुल विहार	- बुरमा वैद्यबाहा:	-	(ने. सं. ९८९ स स्थापित।
२। त्रिरत्न विहार	- चिबाहा:ननीबाहा:	-	(ने. सं. ९९० स स्थापित।
३। भैषज्यराज विहार	- भैषज्यबाहा:	-	(ने. सं. ९९८ स स्थापित।
४। सुमंगल विहार	- कुलरत्न बाहा:	-	(भैषज्यराज विहार निर्मातायाकुलपुत्र जिवनरसि शाक्य पाखें स्थापित।

आर्यश्रीवसुन्धरानामधारणीस्तोत्रम्

❀ ॐनमो भगवत्यै आर्यश्रीवसुधारायै ❀

दिव्यरूपी सुरूपी च सौम्यरूपी बलप्रदा ।
वसुधरी वसुंधारी वसुश्री श्रीकरी वरा ॥१॥
धरणी धारणी धाता स(श)रण्या भक्तवत्सला ।
प्रज्ञापारमिता देवी प्रज्ञा श्रीबुद्धिवर्धिनी ॥२॥
विद्याधरी शिवा शू(सू)क्ष्या(क्ष्मा)शास्ता सर्वत्र मातृका ।
तरूणी तारू(र)णी देवी विद्यादानेश्वरेश्वरी ॥३॥
भुषिता भुतमाता च सर्वाभरणभुषिता ।
दुर्दान्तत्राश(स)नी भीता उग्रा उग्रपराक्रमा ॥४॥
दानपारमिता देवी वर्षणी दिव्यरूपिणी ।
निधानं सर्वमाङ्गल्या कीर्तिर्ललक्ष्मीर्यशः शुभा ॥५॥
दहनि(नी) मालनी चण्डी शवरी सर्वमात्रिका ।
कृतान्तशाश(स)नी रौद्री कौमारी विश्वरूपिणी ॥६॥
वीर्यपारमिता देवी जगदानन्दरोचनी ।
तापसी उग्ररूपी च ऋद्धिसिद्धिबलप्रदा ॥७॥
धन्या पुण्या महाभागा अजिता जितविक्रमा ।
जगदेकहिता विद्या संग्रामे तारणी शुभा ॥८॥
क्षान्तिपारमिता देवी शीलनी ध्यानध्यायनी ।
पद्मनी पद्मधारीश्च(री च) पद्मासनी ॥९॥
शुद्धरूपी महातेजा हेमवर्णा प्रभाकरी ।
चिन्तामणिमहादेवी प्रज्ञापुस्तकधारिणी ॥१०॥
निधानं कूटिमारूढिधन्यागारधनप्रिया ।
त्रैधातुकं महा आदि दिव्याभरणभूषिणी ॥११॥
मातरी सर्वबुद्धानां रत्नधातेश्वरेश्वरी ।
शून्यता भावनी देवी भावाभावविवर्जिता ॥१२॥

वैन्ये(ने)य किं न विन्यस्ता दिव्यक्लेशनिछेदनी ।
भी(भे)दिनी सर्वमाराणां सप्तपातालक्षीभिनी(णी) ॥१३॥
ब्राम्हणी वेदमाता च गुह्य च गुह्यवासिनी ।
सरस्वती विशालाक्षी चतुर्ब्रम्हविहारिणी ॥१४॥
ताथागती महारम्या वज्रिणी धर्मधारणी ।
कर्मधातेश्वरी विद्या विश्वज्वालाभमण्डली ॥१५॥
बोध(धि)नी सर्वसत्त्वानां बोध्यङ्गकृतशेखरी ।
ध्याना धीर्मुक्तिसंपन्न(ा) अद्वयद्वयभाविनी ॥१६॥
सर्वार्थसाधनी भद्रा स्त्रीरूपामितविक्रमा ।
दर्श(र्शि)नी बुद्धमार्गाणां नष्टमार्गप्रदर्श(र्शि)नी ॥१७॥
वागीश्वरी महाशान्ति(र्) गोप्ति(प्त्री) धात्री धनप्रदा ।
स्त्रीरूपा धारिणी सिद्धा योगिनी योगजेश्वरी ॥१८॥
मनोहरी महाक्रान्तिः शौ(सौ)भाग्यप्रियदर्शिनी ।
सार्थवाहकृपादृष्टि (:) सर्वताथागतात्मकी ॥१९॥
नमस्तेऽस्तु महादेवी सर्वसत्त्वार्थदायिनी ।
नमस्ते दिव्यरूपी च वसुधारा नमोऽस्तु ते ॥२०॥
अष्टोत्तरशतं नाम त्रिकालं यः पठेद्धि(त् पु)मान् ।
प्राप्नोति नियतं सिद्धिमीप्सितार्थमनोरथान् ॥२१॥
यदज्ञानकृतं पापम् आनन्तर्यसुदारुणम् ।
तत्सर्वं क्षपयत्याशु स्मरणात् स(र्व)भद्रकम् ॥२२॥
अथवा शीलसंपन्नः सप्तजातिस्मरो भवेत् ।
प्रियश्चादेयक्येन रूपवान् प्रियदर्शनः ॥२३॥
विप्रक्षे(क्ष)त्रियकुलेषु आदेयमुपजायते ।
अन्ते भूमीश्वरं प्राप्तं(प्तः) पश्चात् प्राप्त(:) सुखावतीम् ॥२४॥

इति श्रीवसुधारानामधारणीस्तोत्रं सम्यक्संबुद्धभाषितं समाप्तम् ॥

॥ आर्यश्रीवसुन्धरादेवी ॥

आर्यश्रीवसुन्धरादेवीया परिचय

नेपा:या बौद्ध समाजय् बुद्ध बोधिसत्त्व व बुद्धधर्म नाप सम्बन्धित अनेक देवीदेवतापिनिगु ध्यान भावना याना: पूजा यायेगु, तुत: ब्वनेगु, धारणी ब्वनेगुया नाप नापं वसपोलपिनिगु नामं धलं दनेगु नं चलन दु । थ्वहे भ्वलय् वसुन्धरादेवीया नामं दय्‌दसं धलं दनेगु, पूजा पाठ यायेगु व वसपोलया नामं हे थी थी नख: हनेगु नं चलन दु । प्राचीनकालंनिसें श्रद्धाभाव पिज्वयेका: पूजा यानावयाच्वंम्ह, लोकप्रसिद्ध वसुन्धरा देवीयागु बुद्धधर्मया क्षेत्रय् विशेष महत्व दु । थनयापिसं वसुन्धरायात अन्न, धन, रत्नया देवीया रूपय् हनाबना यानावयाच्वंगु दु । पृथ्वीया प्रतीक कथं नं नालावयाच्वंम्ह वसपोलयात मूलरूपं बुद्धधर्मया उत्कृष्ट ज्ञान-प्रज्ञाज्ञानया प्रतीकया रूपय् नं कयात:गु दु । उकिं वसपोलयात वरदायनीया नाप नापं बुद्धजननीया स्वरूपय् श्रद्धापूर्वक पूजा यानावयाच्वंगु जुल ।

भगवान् बुद्ध फुक्क प्राणीपिंत अनुकम्पा तया: सकलसिगु सुख शान्तिया निमित्त वसुन्धरादेवीयागु पूजा-पाठ यायेगु, धलं दनेगुयात कया: उजं दयेकाबिज्या:गु खं 'आर्यवसुन्धराकल्पसूत्र' नांगु ग्रन्थय् न्ह्यथनात:गु दु । भगवान् शाक्यमुनि बुद्ध कौशाम्बि महानगरया घोषितारामय् विहार यानाच्वनाबिज्या:गु इलय् सुचन्द्र गृहपति महाजनयात धर्म देशना यानाबिज्या:गुकथं अतित कालय् वज्रधरसागरनिर्घोष नाम तथागतं आर्यवसुन्धरादेवीयात श्रद्धाभावं उपासना याना: वसुन्धरादेवीया मण्ड: दयेका: धलं दनेगु, पूजा-पाठ यायेगु विधि विधानया नापं धलं दनागुया पुण्यं दु:ख दारिद्र मोचन जुया: मनं तुनागु पूवनीगु खं उजं दयेकाबिज्या:गु ख: । थ्व हे इलंनिसें वसुन्धरादेवीया नामं धलं दनेगु चलन न्ह्यानाव:गु खँयात कया: नं वसपोलं उजं दयेकाबिज्या:गु जुल ।

वसुन्धराया शब्दार्थ व प्रतीकात्मक स्वरूप :

पृथ्वीया अनेक नां मध्यय् वसुन्धरा छगू नं ख: । पृथ्वीयात भूमि, धरती, मही, धरणी, वसुधा, वसुमति, वसुन्धरा आदि आपालं नां छ्यलात:गु दु । पृथ्वीया हे प्रतिकात्मक स्वरूपम्ह जूगुलिं वसुन्धरायात पृथ्वीमाता नं धाइगु ख:सा देवीमा रूपय् वसुन्धरादेवी धका नं लुमंकाच्वंगु दु ।

वसुन्धरा खँग्वः 'वसु' व 'धरा' निगू खँग्वःया छगू रूप खः । थुगु निगू खँग्वःयात कयाः साधारण अर्थ यायेबलय् 'वसु' धैगुलिं अनेक अन्न, धन, रत्न आदि धनद्रव्यया रूपय्, अले 'धरा' धैगुलिं धारण यानाच्वंम्ह धयागु अर्थ पिहांवइ । उकिं अन्न, धन, रत्नादि धारण यानाबिज्याःम्हया अर्थय् वसुन्धरायात कयातःगु दु । वसुन्धरायात कयाः थथे धयातःगु दु –

"वसु दधाति इति वसुधा, वसु धारयतीति वसुन्धरा" अर्थात्, धन धारण यानाच्वंगु जुयाः वसुधा धाःगु खः । अले वसु धारण यानाच्वंम्ह जुयाः वसुन्धरा धाःगु खः । थन 'दधाति' खँग्वःया अर्थ 'धारण यायेगु' या नाप नापं 'पालन पोषण याइम्ह'या अर्थय् नं कयातःगु दु । थ्व अर्थ कथं वसु धारण यानाच्वंम्ह व वसु (धन) बिया पालन पोषण याइम्ह वसुन्धरा खः ।

वसुन्धरादेवीयात लौकिक सम्पत्ति दायनीया रूपय् पृथ्वी आदिया प्रतीककथं कयातःगु दुसा लोकोत्तर सम्पत्ति दायनीया रूपय् बुद्धजननी, समताज्ञान, प्रज्ञाज्ञान आदिया प्रतीककथं कयातःगु दु ।

वसुन्धरादेवीया ध्यान व अर्थ विशुद्धि :

बौद्ध साहित्यय् वसुन्धरादेवी अकनिष्ट भुवनय् च्वनाबिज्याइम्ह देवीया रूपय् न्ह्यथनातःगु दु । वसपोल प्राणीपिनिगु उद्धार यायेत छगू भुवनं मेगु भुवनय् ध्यनाबिज्याइम्ह कथं नं न्ह्यथनातःगु दु । थुकथं हे वसुन्धरादेवीया ध्यान ज्ञानयात कयाः नं बौद्ध साहित्यय् दुथ्याकातःगु दु । वसपोलयागु ध्यान ज्ञानयात कयाः विशेष यानाः साधनामाला, श्रीवसुन्धरा परिपृच्छ सूत्र, वसुन्धरा व्रतोत्पति अवदान, विमलावती अवदान, दानासूर पत्नी यक्षणी कथा, वसुन्धरा व्रत विधि ग्रन्थादिइ न्ह्यथनातःगु दु ।

वसुन्धरादेवी छपाः ख्वाः निका ल्हाहा दुम्ह, छपाः ख्वाः खुका ल्हाहा दुम्ह, स्वपाः ख्वाः खुकाल्हाहा दुम्ह आदि अनेक रूपयापिं वर्णन दु । थुकी मध्यय् नेपालय् न्हापांनिसें वसुन्धरा व्रतय् दुथ्याकातःम्ह स्वपाः ख्वाः खुका ल्हाहा दुम्ह वसुन्धरादेवीयात हे नालावयाच्वंगु दु ।

स्वपाः ख्वाः खुका ल्हाहा दुम्ह वसुन्धरादेवीया ध्यान वर्णन यानातःगु कथं वसपोलं वज्रधरसागरनिर्घोष तथागत दूगु मुकुट पुयाः फुक्क प्रकारया तिसा वसत पुनाः नवयौवन सम्पन्नम्ह, खुका ल्हाहातिं थीथी मुद्रा ज्यानाः ललिताशनय् च्वनाः जवगु तुति शंख सहितगु कलशय् दिकाः मुसुहुँ न्हिलाः आनन्द बिज्यानाच्वंम्ह खः ।

वसुन्धरादेवीया स्वपाः ख्वाः मध्यय् दथुया ख्वाः म्हासु (पीत) वर्ण, जवगु ख्वाः ह्यें ह्यें धाःगु (कुंकुम) वर्ण व खवगु ख्वाः ह्याउँ (रक्त) वर्णगु खः । अथे हे वसपोलया खुका ल्हाहा मध्यय् जवगु स्वका ल्हाहातिं छसिकथं तथागत वन्दना (गुगु सफुतिइ जपमाला ज्वनाः तथागत वन्दना) मुद्रा, रत्नमञ्जरी व वरद मुद्रा ज्यानाच्वंगु दुसा, खवगु स्वका ल्हाहातिं छसिकथं सफू, वाग्वीं व कलश (लःघः) ज्वनाबिज्याःगु दु । वसुन्धरादेवीया शरीरया वर्ण काञ्चनवर्ण अर्थात् पाः कयातःगु लुँयागु थें जाःगु वर्णगु खः ।

वसुन्धरादेवी रत्नसम्भव तथागतया कुलं उत्पन्न जुयाबिज्याःम्ह खः धयातल । रत्नसम्भव तथागतया वर्ण म्हासुगु जूगुलिं वसुन्धरादेवीया शरीरया वर्ण नं म्हासु वर्णम्ह जूवंगु खः धका नं धयातल । वसपोल वसुन्धरादेवी म्हासु वर्णम्ह जूगुलिं हे वसुन्धरादेवीयागु पूजा याये बलय्, वसुन्धराव्रत दनीबलय् वसुन्धरा मण्डलंनिसें पूजा ज्वलनय् तालाकेमाःगु पोताय्, कापः, व्रतसूत्र, स्वां, सिन्हः, मरिचरि, फलफुल, वाग्वीं, वा, तःसी आदि फुक्कं म्हासुगु हे छ्यलावयाच्वंगु जुल ।

वसुन्धरादेवीं धारण यानाबिज्याःगु स्वपाः ख्वाः व खुका ल्हाहाया ज्वंसायात कयाः थी थी अर्थ विशुद्धि यानातःगु दु । वसपोलया स्वपाः ख्वाः मध्यय् जवय् च्वंगु कुंकुम वर्णगु ख्वाः महालक्ष्मीया रूपय् कयातल । अथे हे खवगु रक्तवर्णगु ख्वाः कौमारीया रूप, दथुया मूलगु पीतवर्णगु ख्वाः स्वयं वसुन्धरादेवीया थःगु हे वास्तविक रूप खः । थ्व स्वम्हं वसुन्धरादेवी हे खः धका स्वपाः ख्वाः धारण यानाच्वंगु जुल ।

वसुन्धरादेवीया स्वपाः ख्वाःयात स्वंगू कालया रूपय् नं कयातःगु दु । वसपोलया जवगु ख्वाः प्रातः काल, दथुया ख्वाः मध्यान्ह काल व खवगु ख्वाः सन्ध्या कालया रूपय् कयातःगु दु । थ्व अर्थय् वसुन्धरादेवी प्रातः कालय् कुंकुमवर्णयाम्ह महालक्ष्मीया रूपय्, मध्यान्ह कालय् पीतवर्णयाम्ह स्वयं थःगु हे रूपय्, अले सन्ध्या कालय् रक्तवर्णयाम्ह कुमारीया रूपय् जुयाबिज्याःम्ह खः । वसपोलया थ्व हे स्वंगू वर्णगु स्वपाः ख्वाःयात सांकेतिक दृष्टिकोणं सृष्टि, स्थिति व संहारया स्वरूप कथं कयातःगु दु । संसारया नियमकथं छुं नं वस्तुया उत्पत्तिं लिपा छुं क्षण अवधि तक्क थातं च्वनाः विनाश जुयावनीगु स्वभावगु खः । संसारयागु क्षण भंगुर नियमयात म्हसिइकेत उत्पत्ति, स्थिति, भंगया ज्ञानयात कयाः वसुन्धरादेवी स्वपाः ख्वाः धारण याना क्यनाबिज्यानाच्वंगु खः ।

वसुन्धरादेवीया ज्वंसा व मुद्रायात कयाः न थी थी सफुतिइ वर्णन यानातःगु दु । वसुन्धरादेवी रत्नसम्भव तथागतया रत्नकुलं उत्पत्ति जूगुलिं वसपोल रत्न स्वभावम्ह खः । वसपोलया निका ल्हाहा मध्यय् छका ल्हाहातिं वरदमुद्रा ज्यानाः मेगु ल्हाहातिं रत्नमञ्जरी ज्वनाच्वंगु दु । रत्नसम्भव तथागतया मुद्रायात कयाः हे थःम्ह नं जवगु ल्हाहातिं वरदमुद्रा ज्यानाच्वंगु खःसा मेगु खवगु ल्हाहातिं रत्नकुलया प्रतीक रत्नमञ्जरी ज्वनाच्वंगु खः । थन रत्न धायेबलय् साधारण अर्थ कथं जवाहरात, नवरत्नादि खःसा थुकीया वास्तविक अर्थय् वसपोलं धारण यानाबिज्याःगु रत्नयात परमार्थ बोधिचित्तया रूपय् कयातःगु दु । अर्थात् दुःखी प्राणीपिंत करुणा तयाः समताज्ञानया लागी चिन्तामणि रत्नरूपी बोधिचित्तरत्न प्रदान यानाबिज्यानाच्वंगुया रूपय् कयातःगु जुल ।

वसुन्धरादेवीया खुका ल्हाहातिइ च्वंगु ज्वंसा व मुद्रायात कयाः वसुन्धराव्रत विधि सफुतिइ थुकथं वर्णन यानातःगु दु –

१. **वरदमुद्रा** : सकलसत्त्व प्राणीपिंत पृथ्वीमण्डलय् दूगु हिरा-मोति आदि नाना रत्न, लुँ-वहः आदि नाना धातु व धान्य आदि वा-जाकि, नाना प्रकारया वृहि सकता वरदान बियाबिज्याकम्हया अर्थय् जवगु छका ल्हाहातिं भूमि थियाः वरदमुद्रा ज्यानाच्वंगु स्वरूप ।

२. **रत्नमञ्जरी** : चिन्तामणिरत्नया माला ज्वनाः लोकजनयात मनं तुनागु पूवंका बिज्याच्वंम्हया अर्थय् मेगु जवगु छका ल्हाहातिं रत्नमञ्जुरी ज्वनाबिज्यानाच्वंगु स्वरूप ।

३. **तथागत वन्दना** : थःगु मुकुटय् बिज्यानाच्वंम्ह वज्रधरसागरनिर्घोष तथागत (गनं गनं मुकुटय् रत्नसम्भव तथागत बिज्याकातःगु उल्लेख दु ।) यात वन्दना यानाच्वंगुया अर्थय् जवगु स्वकागु ल्हाहातिं तथागत वन्दना मुद्रा ज्यानाच्वंगु स्वरूप ।

४. **भद्रघट (कलश)** : सम्पूर्ण सत्त्व प्राणीपिंत सद्धर्मचर्या बोधिचर्याय् तयाः सम्पूर्ण कलशय् च्वंगु अमृतजल अभिषेक बिइत खवगु छका ल्हाहातिं सम्पूर्ण कलश ज्वनाबिज्याकम्ह स्वरूप ।

५. **धान्यमञ्जुरी (वाग्वी)** : संसारया समस्त प्राणीपिंत प्रतिपालन यायेया कारणय् खवगु निकागु ल्हाहातिं वाग्वी ज्वनाः सप्तवृहि पूर्ण यानाबिज्यानाच्वंगुया स्वरूप ।

६ **पुस्तक** (सफू) : लोकजनया अज्ञान नाश याना: प्रज्ञा व उपाय बोधिज्ञान प्राप्त याकाबिज्यायेत खवगु स्वकागु ल्हाहाति प्रज्ञापारमिता सफू ज्वनाबिज्यानाच्वंगु स्वरूप ।

वसुन्धरादेवीया ध्यान वर्णनयागु हे क्रमय् वसपोल ललिताशन याना: शंख दूगु कलशया घ:ने थ:गु जवगु तुति दिकाबिज्यानाच्वंगुयात कया: न अर्थ विशुद्धि यानात:गु दु । वसपोल भद्रघट-कलश उत्पन्न जुयाबिज्या:म्ह देवी जूगुलिं हे कलशय् तुति दिकाबिज्यानाच्वंगु ख: । मेगु अर्थय् शुद्धता, परिपूर्णता व विशुद्धताया प्रतीकया रूपय् न कलशय् तुति दिकाबिज्यानाच्वंगु ख: ।

वसुन्धरादेवीया खुगू मुद्रायात कया: सप्तवृद्धि-आयुवृद्धि, यशवृद्धि, प्रज्ञावृद्धि, धनवृद्धि, गुणवृद्धि, सुखवृद्धि, सन्तानवृद्धिया रूपय् न तुलना यानात:गु दु ।

वसुन्धरादेवीया वरदमुद्रा सन्तानवृद्धिया प्रतीक ख: । पृथ्वीया आधारय् म्वानाच्वंपिं प्राणीपिं धाक्व वसुन्धरादेवीया सन्तान ख: । वसपोलयाके च्वंगु रत्नमञ्जरी धनवृद्धिया प्रतीक ख: । अथे हे वसपोलया छका ल्हाहाति जपमाला ज्वना: तथागत वन्दना मुद्रा प्रकृति धर्मयात चिन्तन मनन याना: थ:गु मुकुटय् बिज्यानाच्वंम्ह तथागतयात वन्दनायाना प्राप्त जुइगु गुण हे गुणवृद्धि कथं अर्थ विशुद्धि यानात:गु दु । हान, वसपोल धारण यानात:गु भद्रघट-कलश यशवृद्धिया रूपय् कयात:गु दु । अभिषेकादि ग्रहण यायेगुया अर्थय् यशयात कयात:गु जुल । गुलि न पुखू, हिति, तु, जलाशय्, समुद्र आदिया प्रतिनिधित्व कलश लख यानाच्वंगु दु । उकिं हे विभिन्न धार्मिक ज्या-खँय् कलशाभिषेकयात विशेष महत्त्व बिया: पूर्णताया स्वरूप कलशयात कयात:गु जुल । वसपोलयाके च्वंगु वाग्वी आयुवृद्धिया प्रतीक ख: । वा-जाकि अन्नादि व स्कन्धमुलादिया कारण प्राणीपिं जीवित जुयाच्वंगुया कारणय् धान्यमञ्जरी (वाग्वी) यात आयुवृद्धिया प्रतीकया रूपय् कयात:गु जुल । सद्धर्मज्ञान आर्जन यायेगु प्रतीक स्वरूप वसपोलयाकेच्वंगु सफूतिं प्रज्ञावृद्धिया प्रतिककथं कयात:गु जुल । अले सुखवृद्धिया रूपय् सकलसित हित सुख याना: उपकार यानाबिज्याइम्ह वसुन्धरादेवी स्वयंयात कयात:गु जुल ।

वसुन्धरादेवीया अनेक रूप दु थें अनेक ना न दूगु जुल । वसपोलयात समस्त लोक प्रतिपालक श्रीलक्ष्मी, सिद्धिलक्ष्मी, धनलक्ष्मी, बुद्धजननी, आर्यतारा, प्रज्ञादेवी आदि अनेक ना बियात:गु दु । वसुन्धरा कल्पसूत्रय् वसपोलयात १०८ गू नाम संस्मरण याना: स्तुति यायेगु ख दुथ्यानाच्वंगु दु ।

वसुन्धरादेवीयात विभिन्न देवीपिनिगु प्रतिनिधित्व स्वरूप कथं नं लुमंकाच्वंगु दु। वसपोलया वरदमुद्रा ल्हाहात आर्यतारादेवीया स्वरूप कथं कयातःगु दु। अथे हे जपमाला व सफू धारण यानाच्वंगुलिं प्रज्ञापारमितादेवी, रत्नमञ्जरी व धान्यमञ्जरी धारणं महालक्ष्मी, सम्पूर्ण अलक्षण अलग्ग जुयाः फुक्क सम्पूर्ण जुयाच्वनाबिज्याःगुलिं कुमारी, कलश उत्पन्न जुयाबिज्याःम्ह जूगुलिं नैरात्मादेवी, कलश हे आशन यानाः फुक्क ज्ञान, गुण, लक्षण पूर्णगु अभेद्यज्ञान स्वरूपिनीदेवी जुयाः कलश ज्वनाः अभिषेक प्रदान यानाबिज्याइम्हया रूपय् वज्रदेवीया प्रतिनिधित्व स्वरूपिम्ह क्यनातःगु जुल।

हानं, वसुन्धरादेवी प्यंगूयुग-चतुर्युग भेदया ल्याखं प्यंगू हे नामं प्रसिद्धम्ह खः। वसपोल सत्ययुगय् वज्रदेवी, त्रेतायुगय् वसुन्धरादेवी, द्वापरयुगय् महालक्ष्मीदेवी व कलियुगय् कौमारीदेवी स्वरूपम्ह खः।

वसुन्धराव्रत-गातिला धलं व थ्वया दिं :

व्रत च्वनेगु न्हापानिसेंयागु चलन खः। प्राचीनकालनिसें विभिन्न धर्मावलम्बिपिनिगु समाजय् थः थःपिनिगु धर्म व संस्कृतियात कयेच्यानाः आपालं श्रद्धाभक्ति तयाः अनेक देवीदेवतापिनिगु नामं व्रत-उपवास च्वनेगु प्रचलन न्ह्यानावयाच्वंगु दु।

व्रत च्वनेगु धैगु धलं दनेगु खः। अष्टशील पालन यानाः धलं दनेगुयात बौद्ध समाजय् विशेष महत्त्व बियावयाच्वंगु दु। नेपालय्, खासयानाः नेवाः बौद्ध समाजय्, धलं दनेगु भ्वलय् वसुन्धरादेवीया नामं धलं दनेगुयात न महत्त्व बियाः दुथ्याकातःगु दु। सकल सत्त्व प्राणीपिनिगु भिं-कामनां काय, वाक्, चित्त शुद्ध यानाः भिंगू अकुशल कर्म त्याग यानाः अष्टशीलादि पालन सहित वसुन्धराव्रत च्वनेगुयात नेवाः बौद्ध समाज जीवन्तता बियावयाच्वंगु दु।

लौकिक सम्पत्तिया नाप नापं लोकोत्तर सम्पत्ति-बोधिचित्तरत्न प्रदान यानाबिज्याइम्ह वसुन्धरादेवीयात लुमंकाः बोधिचित्त उत्पन्न यानाः शून्यता भावनाद्वारा सर्वधर्मनैरात्म्यया ज्ञान आर्जन यानावनेगुया हेतु जुयाच्वंम्ह वसुन्धरादेवीया नामं धलं दनेगु यानावयाच्वंगु जुल।

दंय्‌दसं भाद्रकृष्ण तृतीया कुन्हु वसुन्धराया धलं दनीगु खः। थुगु धलं दनेगु दच्छिइ छकः जक मयाःसें लय् लय् पत्तिं कृष्णपक्षया तृतीया कुन्हु, दंय् भिंनिकः दनेगु न चलन दु। प्रत्येक दंय् भाद्रकृष्ण तृतीया कुन्हुनिसें न्ह्याकाः श्रावणकृष्ण तृतीया तक्क भिंनिलायकं वसुन्धराव्रत दनीगु जुयाः थुकीयात 'द्वादशमास वसुन्धराव्रत'

धका न धायेगु या: । अथे न लय् लय् पत्ति च्वने मफुसा भाद्रकृष्ण तृतीया व माघकृष्ण तृतीया याना: खुलाय् छक: वसुन्धराव्रत दनेमा:गुयात कया: बौद्ध साहित्यय् न्ह्यथनात:गु दु । थथे ख:सा आपा: याना नेवा: बौद्ध समाजय् दँय् छक: भाद्रकृष्ण तृतीया कुन्हु हे जक व्रत च्वनेगु यानावयाच्वंगु दु । थुगु व्रत तिथिया ल्याख तृतीया कुन्हु च्वनीगु जुया: थुकीयात तृतीया व्रत न धायेगु या: ।

वसुन्धरा व्रतयात नेवा: समाजय् 'तिला व्रत' व 'गातिला व्रत' कथं म्हसिकाच्वंगु दु । वसुन्धरा व्रतयात तिला अथवा गातिला व्रत धा:वगुया थ:गु हे अर्थ दु । नेवा: भाषां महिनायात 'ला' धाइगु ख: , अले तृतीयायात संक्षिप्त 'ति' जक प्रयोग याना: तृतीया व्रतयात 'तिलाव्रत' धा:वगु खने दु । अथे हे थुगु व्रत प्रत्येक महिनाया कृष्णपक्ष तृतीया कुन्हु दनीगु जुया: थुकीयात न जनभाषा 'गातिला' धा:वगु ख: । अर्थात् तृतीया व्रतयात तिला धा:व थें कृष्णपक्षयात नेवा: भाषा 'गा' धाइगु ख: । थ्वहे अर्थय् कृष्णपक्ष महिनाया तृतीया तिथि कुन्हु च्वनीगु व्रत जुया: थुकीयात 'गातिला' धयावयाच्वंगु जुल ।

गातिला व्रत दनीव्रलय् वसुन्धरा महामण्डल दयेका: धार्मिक विधि विधान अनुसार पूजाया नाप शीलादि पालन याना: च्वनेमा:गु थ:गु हे नियम दु । वसुन्धराव्रत-गातिलाया बारे व वसुन्धरादेवीया सांस्कृतिक, ऐतिहासिक पक्ष व अन्य विविध विषयया जानकारीया लागी थुगु सफूया च्वमियागु अनुसन्धान मूलक कृति 'नेपालको बौद्धधर्ममा वसुन्धरादेवी' अध्ययन याये बह:जू ।

यलय् वसुन्धरा पूजा व थुकीया परम्परा :

यलय् दँय् दसं वसुन्धराव्रत-गातिला व्रत दनेगुया नाप नाप यल नगर क्षेत्रया दुने च्वंगु महाविहार, बहीविहार, चुक, ननि व त्वा: त्वालय् स्वनात:पि वसुन्धरादेवीया पूजाय् विभिन्न पूजा ज्वल, छायेब: ज्वल ज्वना: अनेक बाजं थाना: धार्मिक उत्सवया रूपय् वसुन्धरा पूजा व प्रदक्षिणा यायेगु चलन दु । गातिला व्रत दना: कन्हे (भाद्रकृष्ण चतुर्थी) कुन्हु वसुन्धरा पूजा वनीगु ख: । थनि २५ दँ न्ह्य: ने.स १०९७ (वि.स. २०३४) साल निसें वसुन्धरा पूजा वनेगु ज्या न्ह्या:गु ख: । यल, इखालखु-त:लाछि निवासी श्रीसिद्धिराज व वयक:या जहान तुयुनानी उपासिका व सपरिवारपिनिगु पाखें थ:पिनिगु निवास स्थानय् २०३३ साल श्रीवसुन्धरादेवी प्रतिस्थापना याना: वया दच्छि लिपा भाद्रकृष्ण तृतीया कुन्हु वसुन्धरा व्रत दना: वया कन्हे कुन्हु

नगर परिक्रमा याना: वसुन्धरा पूजा यायेंगु ज्या न्हापांखुशी न्ह्याकूगु जुल ।

थुगु वसुन्धरा व्रत व पूजा दँय् दसं मदिक्क न्ह्याकायकेंगु हेतु थःपिस स्वदँयंकं पा: फया: लिपा यलया विभिन्न बाहा: बही व त्वा: त्वालं सामुहिक वा व्यक्तिगत रूपं ग्वःसाग्वया: थुकीयात निरन्तरता बियावयाच्वंगु जुल । थ्व हे भ्वलय् थुगुसी २०५९ साल सप्तपुर महाविहार, चिकंबही, च्यासः त्वा:, यलया ग्वःसालय् वसुन्धरा व्रत व पूजाया ज्या न्ह्याकीगु जुल ।

थौं तक्कया दुने यलय् थुगु व्रत व पूजा क्वय्च्वया कथंया बाहा: बही व श्रद्धालुदातापिनिगु पाखें ग्वःसाग्वया: न्ह्याके धुंकूगु जुल –

	नां	थाय्	दँ
१	सिद्धिराज तुलाधर	त:लाछि	वि. सं. २०३४
२	सिद्धिराज तुलाधर	त:लाछि	वि. सं. २०३५
३	सिद्धिराज तुलाधर	त:लाछि	वि. सं. २०३६
४	रत्नाकर महाविहार	ह:खबाहा:	वि. सं. २०३७
५	पद्मावती महाविहार	न:बाहा:	वि. सं. २०३८
६	श्रीवच्छ महाविहार	सिबाहा:	वि. सं. २०३९
७	रक्षयेश्वर महाविहार	पूचो क्वथूबही - मुक्तबहादुर धाख्वा	वि. सं. २०४०
८	दत्तनाम महाविहार	दौबाहा:	वि. सं. २०४१
९	मयूरवर्ण महाविहार	भिन्छेबाहा:	वि. सं. २०४२
१०	च्यास:त्वा:	च्यास:	वि. सं. २०४३
११	अक्षयेश्वर महाविहार	पूचो थथूबही	वि. सं. २०४४
१२	तारेमाम् संघ	नागबाहा:	वि. सं. २०४५
१३	सिद्धिराज तुलाधर	त:लाछि	वि. सं. २०४६
१४	चक्रवर्ण महाविहार	चुकबाहा: - रत्नराज वज्राचार्य	वि. सं. २०४७
१५	जेष्ठवर्ण महाविहार	तग:बाहा: -पन्नालाल शाक्य	वि. सं. २०४८
१६	पद्मावती महाविहार	न:बाहा:-भिमराज शाक्य	वि. सं. २०४९
१७	वैशवर्ण महाविहार	गुजिबाहा:-भिमराज शाक्य (बाबुसाहेब)	वि. सं. २०५०
१८	सुरश्चन्द्र महाविहार	न्हाय्कंबही	वि. सं. २०५१
१९	प्रथमश्री महाविहार	गुइत:बही	वि. सं. २०५२
२०	मगलदास महर्जन, सानु महर्जन	इखाछेँ, भगवति लाछि	वि. सं. २०५३

२१ जयमनोहर महाविहार सौबाहा: वि. सं. २०५४
२२ धर्मकीर्ति महाविहार भैरवकुट विहार, नकिभ्या: वि. सं. २०५५
२३ वैशवर्ण महाविहार गुजिबाहा:-भिमराज शाक्य (बाबुसाहेब) वि. सं. २०५६
२४ कामुकनाम महाविहार त:थंगु ख्वायूबही - हर्षमाया शाक्य वि. सं. २०५७
२५ यशोधर महाविहार बुबाहा: - बुद्धिराज वज्राचार्य वि. सं. २०५८
२६ सप्तपुर महाविहार चिकंबही, च्यास:त्वा: वि. सं. २०५९

वसुन्धरा पूजाय् दुथ्यानाच्वंपिं वसुन्धरादेवीपिनिगु स्थाननाम धल: :-

	नां	ल्या:
१	चिकंबही, च्यास:या वसुन्धरा	२
२	ओम्बाहा:या वसुन्धरा	१
३	ज्यांबाहा:या वसुन्धरा	१
४	सुबाहा:या वसुन्धरा	१
५	त:थंगु गुइत:बहीया वसुन्धरा	१
६	चीथंगु गुइत:बहीया वसुन्धरा	१
७	भिन्छेबाहा:या वसुन्धरा	२
८	ओकुबाहा:या वसुन्धरा	१
९	उबाहा:बहीया वसुन्धरा	१
१०	महाबौद्धया विद्याधरी	१
११	गुजिबाहा:, वसुन्धरा ननिया वसुन्धरा	१
१२	गुजिबाहा:या वसुन्धरा	२
१३	थैना, पालुबाहा:या वसुन्धरा	१
१४	तंग:बाहा:या वसुन्धरा	२
१५	चुकबाहाया वसुन्धरा	१
१६	त:बाहाया वसुन्धरा	१
१७	त:लाछिया वसुन्धरा	१
१८	हौग:बाहा:या वसुन्धरा	१
१९	जोम्बाहा:, चिबाहा:ननिया वसुन्धरा	१
२०	जोम्बाहा:या वसुन्धरा	१

२२.	इकुबाहा:, कजिया आगंद्यः	१
२३.	न्हायक्‌बहीया वसुन्धरा	१
२४.	दौबाहा:या वसुन्धरा	१
२५.	भैरवकुट, नकिंभ्या:या वसुन्धरा	१
२६.	ह:खबाहा:या वसुन्धरा	१
२७.	ह:खबाहा:या कुमारी	१
२८.	बुबाहा:या वसुन्धरा	२
२९.	बुबाहा:, हैंय्‌चुकया वसुन्धरा	१
३०.	न:बाहा:या वसुन्धरा	२
३१.	त:धंगु ख्वाय्‌बहीया वसुन्धरा	१
३२.	सिबाहा:या वसुन्धरा	१
३३.	पूचो क्वथूबहीया वसुन्धरा	१
३४.	पूचोया वज्रयागिनी	१
३५.	पूचो थथूबहीया वसुन्धरा	१
३६.	पूचोथूर फलेचाया वसुन्धरा	१
३७.	इतिल्हने दिलक्वया वसुन्धरा	१
३८.	आलको हितिया वसुन्धरा	१
३९.	इखाछेँया वसुन्धरा	१
४०.	क्वा:बाहा:या वसुन्धरा	२
४१.	क्वा:बाहा:या क्वाचपाल आजु	१
४२.	क्वा:बाहा:या प्रज्ञापारमिता	१
४३.	क्वा:बाहा:या अमोघपाश लोकेश्वर	१
४४.	धपगा:बहीया वसुन्धरा	१
४५.	कुलिम्बाहा:या वसुन्धरा	१
४६.	धुम्बाहा:या वसुन्धरा	१
४७.	च्यास:या वसुन्धरा	२

वसुन्धरा पूजा मूल समिति

न्याम्ह आजुपिं व सल्लाहकारवर्ग :

१।	थपा:आजु	लेखराज वैद्य
२।	आजु	ललितराज वैद्य
३।	आजु	लक्ष्मी बहादुर शाक्य
४।	आजु	छवि राज शाक्य
५।	आजु	माइला शाक्य

वसुन्धरा पूजा मूल समिति पदाधिकारी :

१।	अध्यक्ष	:	सिद्धि बहादुर शाक्य	चिकंबही
२।	उपाध्यक्ष	:	बेखारत्न शाक्य	चिकंबही
३।	उपाध्यक्ष	:	राजेन्द्र ब्यञ्जनकार	च्यास:
४।	उपाध्यक्ष	:	बाबुरत्न अवाले	क्वयलाछी
५।	सचिव	:	सुरेन्द्र शाक्य	चिकंबही
६।	उप-सचिव	:	अमिर शाक्य	चिकंबही
७।	कोषाध्यक्ष	:	गौतम शाक्य	चिकंबही
८।	उप-कोषाध्यक्ष	:	विजय बहादुर शाक्य	चिकंबही
९।	सदस्य	:	लिलाराज शाक्य	चिकंबही
१०।	"	:	प्रेम शाक्य	नुग:
११।	"	:	प्रेम राज शाक्य	बानेश्वर
१२।	"	:	देब बहादुर शाक्य	चिकंबही
१३।	"	:	नानी बाबु शाक्य	चिकंबही
१४।	"	:	भुवन राज शाक्य	भोलढोका
१५।	"	:	सानु राज शाक्य	इखालखु
१६।	"	:	नेम राज शाक्य	चिकंबही
१७।	"	:	सानु राजा शाक्य	चिकंबही
१८।	"	:	ज्ञानराज शाक्य	चिकंबही
१९।	"	:	जयाकर वैद्य	लगनखेल
२०।	"	:	तुरङ्ग बहादुर शाक्य	चिकंबही
२१।	"	:	मोहनमान शाक्य	चिकंबही

२२।	"	:	नेम राज शाक्य	चिकंबही
२३।	सदस्य	:	राजेन्द्र शाक्य	चिकंबही
२४।	"	:	पुष्प शाक्य	नुग:
२५।	"	:	मानकाजी शाक्य	ग्वार्को
२६।	"	:	प्रेमराज वैद्य	बखुण्डोल
२७।	"	:	बसन्त शाक्य	चिकंबही
२८।	"	:	राजेश शाक्य	बानेश्वर
२९।	"	:	सुनिल शाक्य	चिकंबही
३०।	"	:	ज्ञानेन्द्र शाक्य	चिकंबही
३१।	"	:	सन्तोष शाक्य	नुग:
३२।	"	:	गहेन्द्र मान शाक्य	चिकंबही
३३।	"	:	नविन शाक्य	चिकंबही
३४।	"	:	काजीलाल अवाले	भिन्द्योलाछी
३५।	"	:	आशाराम अवाले	क्ययलाछी
३६।	"	:	नारायण ब्यञ्जनकार	च्यास:
३७।	"	:	कर्म अवाले	भिन्द्योलाछी
३८।	"	:	रमेश अवाले	भेलाछें
३९।	"	:	नारायण अवाले	भेलाछें
४०।	"	:	जीवन अवाले	च्वछें
४१।	"	:	चेकराम अवाले	च्वछें
४२।	"	:	शान्त मान शाक्य	ईबही
४३।	"	:	रत्न मान शाक्य	ईबही
४४।	"	:	आशाकाजी ब्यञ्जनकार	च्यास:
४५।	"	:	मंगलवीर ब्यञ्जनकार	च्यास:
४६।	"	:	नारायण अवाले	भिन्द्योलाछी
४७।	"	:	श्याम कृष्ण महर्जन	गा:हिति
४८।	"	:	आफुलाल अवाले	तुम्बहा:
४९।	"	:	कान्छा महर्जन	ग:छें
५०।	"	:	चन्द्र महर्जन	ग:छें
५१।	"	:	ज्ञान बहादुर शाक्य	इलाननी

सन्दर्भ ग्रन्थ-सूची

१. उपाध्याय, जगन्नाथ (संकलन) : **धी, आर्यश्रीवसुन्धरानामस्तोत्रम्**, अंक ३, केन्द्रिय उच्च तिब्बती शिक्षा संस्थान, सारनाथ, वाराणसी, ई. सं. १९८७ ।

२. वज्राचार्य, सूर्यमान : **वसुन्धरा**, आकाश जोगिनीमाता, इखालखु, तःलाछेँ, यल, वि. सं. २०३७ ।

३. वज्राचार्य, हेराकाजी : **यलया बौद्धविहार - संक्षिप्त परिचय**, बौद्धविहार संघ, ललितपुर, अक्षयेश्वर महाविहार, पुल्चोक-३, ने. सं. ११२१ ।

: **गुइतःया बहीविहारसंघ-छगू अध्ययन**, दीपावती पुस्तकालय, गुइतः, यल, ने. सं. १११९ ।

: **नेपालको बौद्धधर्ममा वसुन्धरादेवी**, बुद्धिराज वज्राचार्य, बुबहाल, ललितपुर, वि. सं. २०५८ ।

४. शाक्य, महेन्द्ररत्न : **वसुन्धरादेवी छगू अध्ययन**, लोटस रिसर्च सेन्टर, प्रयागपथ, ललितपुर-६, ने. सं. १११४ ।

५. शाक्य, पं. हेमराज : **स्वयम्भू महाचैत्य**, स्वयम्भू विकास मण्डल, येँ, ने. सं. १०९९ ।

६. सुचन्द्रावदान (हस्तलिखित) : राष्ट्रिय अभिलेखालयमा संग्रहित ।

७. च्वमिया थःगु संग्रहस च्वंगु : **वसुन्धरा व्रत विधान पुस्तकम्** हस्तलिखित ग्रन्थ (ध्यासफू) ।

८. Tiwari, Sudarshan : **Pattern of Settlements in the Kathmandu Valley in Ancient period,** Unpublished Ph.D. Thesis, T. U. Kathmandu, 1995.

९. Locke, John K. - : **Buddhist Monastries of Nepal,** Sahayogi Press Pvt. Ltd. Kathmandu, 1985

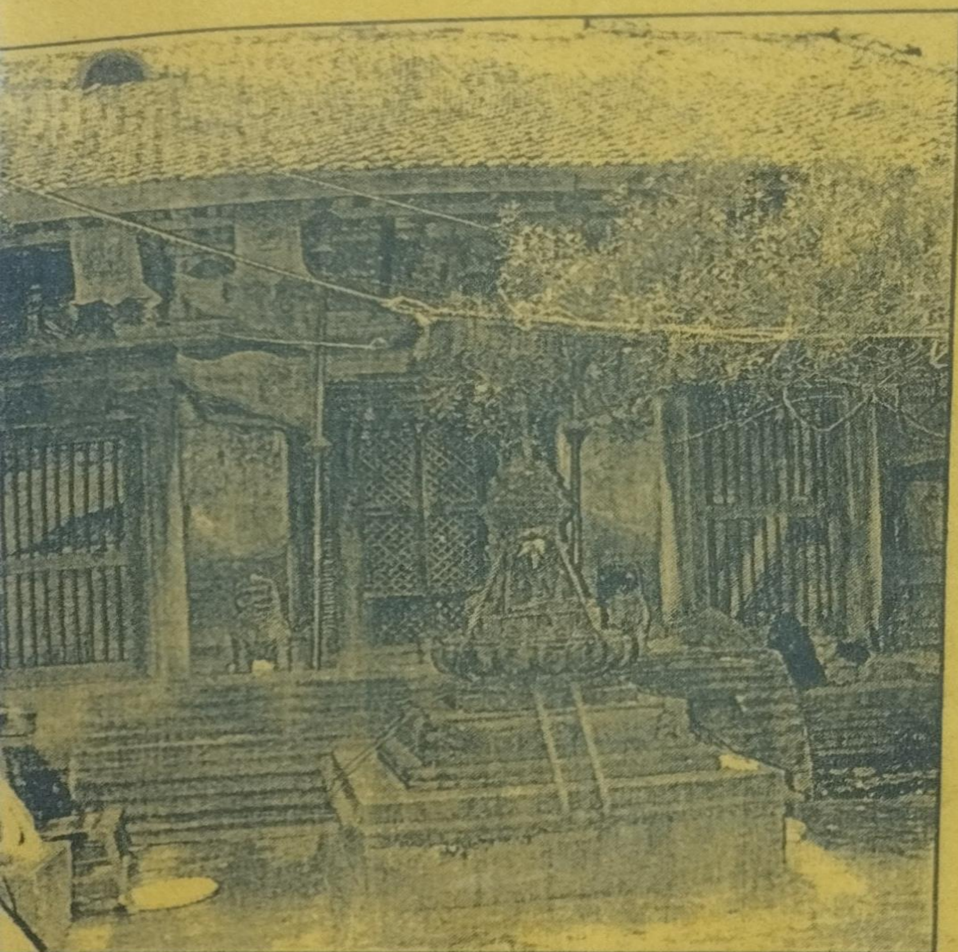

मंगलमय शुभ-कामना

अन्न, धन, रत्नदायिनी, बुद्धिवर्द्धनी, विद्याप्रदायिनी, शून्यता स्वरूपिनीदेवी आर्यश्रीवसुन्धरादेवीया व्रत-पूजाया लसताय् सकलसित वसपोलया सुदृष्टि लाना: न्यंकभनं सुख-शान्ति जुइमा धका: मंगलमय शुभ-कामना व्यक्त याना च्वना ।

वसुन्धरा पूजा मूल समिति
सप्तपुर महाविहार
चिकंबही, च्यास: त्वा:,
यल ।

भैषज्यराज विहार

सुमंगल विहार

अन्वेषकया प्रकाशित सफूत

१. यशोधर महाविहार संघ : छगू अध्ययन ।
२. नेवाः बौद्ध परम्पराया पूजाक्रियाय् छ्यलानालाः वयाच्वंगु हलंज्वलं ।
३. बौद्ध न्ह्यसः लिसः ।
४. युवक बौद्ध मण्डल, नेपालया गतिविधि व बौद्ध न्ह्यसः लिसः (सम्पादन) ।
५. सम्वरोदय दशमी (दिशी) पूजाविधि पुस्तकम् (सम्पादन) ।
६. त्रि-समाधि पूजाविधि पुस्तकम् (सम्पादन) ।
७. गुरुमण्डलार्चन पूजाविधि पुस्तकम् (सम्पादन) ।
८. गुइतःया बहि विहार संघ : छगू अध्ययन ।
९. यलया बौद्ध विहार - संक्षिप्त परिचय ।
१०. सद्धर्म पाठ संग्रह (सम्पादन) ।
११. नेपालको बौद्धधर्ममा वसुन्धरादेवी ।
१२. आर्यग्रहमातृकानाम धारणी (सम्पादन) ।
१३. स्नानार्चन विधि पुस्तकम् ।
१४. सप्तपुर महाविहार व आर्यश्रीवसुन्धरादेवीया परिचय ।